

VARLJIVA SLUČAJNOST

VARLJIVA SLUČAJNOST

Skrivena uloga šanse u životu i na tržištima

NASIM NIKOLAS TALEB

Prevod
Ana Imširović Đorđević

HELIKS

Naslov originala
Nassim Nicholas Taleb:
FOOLED BY RANDOMNESS
(The Hidden Role of Chance
in Life and in the Markets)

Copyright © 2004, 2008 by Nassim Nicholas Taleb
Copyright © 2016. za srpsko izdanje, Heliks

Izdavač
Heliks

Za izdavača
Brankica Stojanović

Redaktor
Aleksandra Dragosavljević

Tehnički urednik
Dragana Mujezinović

Lektor
Vesna Đukić

Štampa
Newpress, Smederevo

Prvo izdanje

Knjiga je složena
tipografskim pismima
Avant Garde i Sabon

ISBN: 978-86-86059-52-9

Smederevo, 2016.

www.heliks.rs

*Mojoj majci,
Minervi Gosn Taleb*

SADRŽAJ

Predgovor	xiii
Zahvalnice uz dopunjeno drugo izdanje	xxiii
Kratak pregled poglavlja	xxvii
Prolog	xxx
DEO I: SOLONOVO UPOZORENJE	1
<hr/>	
Poglavlje 1: Ako si tako bogat, zašto nisi i tako pametan?	3
Nero Tulip	3
<i>Pogođen gromom iz vedrog neba</i>	3
<i>Privremeno duševno zdravlje</i>	4
<i>Modus operandi</i>	6
<i>Nedostatak radne etike</i>	8
<i>Uvek postoje tajne</i>	9
Džon i berzansko poslovanje s visokim prinosima	9
<i>Preplaćeni gedža</i>	10
Vruće leto	12
<i>Serotonin i slučajnost</i>	13
Vaš zubar je bogat, veoma bogat	15

Poglavlje 2: Bizaran računovodstveni metod	17
Alternativna istorija	17
<i>Ruski rulet</i>	18
<i>Mogući svetovi</i>	19
<i>Još opakiji rulet</i>	20
Glatki odnosi među kolegama	21
<i>Spas stiže Aeroflotom</i>	22
<i>Solon ide u noćni klub Režin</i>	23
Džordž Vil nije Solon: O nelogičnim istinama	26
<i>Poniženje u debatama</i>	27
<i>Druga vrsta pošasti</i>	28
<i>Obilje poslovice</i>	30
<i>Menadžeri rizika</i>	30
<i>Epifenomeni</i>	31
Poglavlje 3: Matematičko promišljanje istorije	33
<i>Matematika jednog evroplejboja</i>	33
<i>Alatke</i>	34
<i>Monte Karlo matematika</i>	36
Zabava na mom tavanu	38
<i>Pravljenje istorije</i>	38
<i>Zorglubi preplavljuju tavan</i>	39
<i>Omalovažavanje istorije</i>	40
<i>Ringla je vrela</i>	41
<i>Veština predviđanja istorije koja se odigrala</i>	42
<i>Moj Solon</i>	44
Destilovane misli na vašem palm-pilotu	45
<i>Udarne vesti</i>	45
<i>Šiler, ponovo</i>	47
<i>Gerontokratija</i>	49
Filostrat u Monte Karlu: O razlici između šuma i informacije	49
Poglavlje 4: Nasumičnosti, koještarije i naučni intelektualizam	54
Nasumičnost i „ono“	54
<i>Obrnuti Tjuringov test</i>	56
<i>Otac svih pseudomislilaca</i>	57
Monte Karlo poezija	58

Poglavlje 5: Opstanak najmanje sposobnih – može li slučajnost da nasamari evoluciju?	61
Karlos, mag tržišta u razvoju	61
<i>Dobra vremena</i>	64
<i>Uprosečavanje</i>	64
<i>Put bez povratka</i>	65
Džon i berzansko poslovanje s visokim prinosima	67
<i>Kvant koji se razume u kompjutere i jednačine</i>	68
<i>Zajedničke osobine</i>	70
Pregled standardnih osobina onih koje je nasamarila tržišna nasumičnost	71
Naivne evolucione teorije	73
<i>Može li evolucija biti obmanuta slučajnošću?</i>	74
Poglavlje 6: Nagib i asimetrija	76
Medijana nije prava poruka	76
Zoologija bika i medveda	78
<i>Arogantni dvadesetdevetogodišnji sin</i>	80
<i>Retki događaji</i>	81
<i>Simetrija i nauka</i>	82
Skoro svi su iznad proseka	83
Zabluda o retkom događaju	85
<i>Majka svih zabluda</i>	85
<i>Zašto statističari ne otkrivaju retke događaje?</i>	87
<i>Nestašno dete zamenjuje loptice</i>	88
Poglavlje 7: Problem indukcije	91
Od Bejkona do Hjuma	91
<i>Cygnus Atratus</i>	92
<i>Niderhofer</i>	92
<i>Promoter ser Karla</i>	95
<i>Mesto, mesto</i>	98
<i>Popperov odgovor</i>	98
<i>Otvoreno društvo</i>	100
<i>Niko nije savršen</i>	101
<i>Indukcija i memorija</i>	102
<i>Paskalova opklada</i>	102
Hvala, Solone	103

DEO II: MAJMUNI ZA PISAČIM MAŠINAMA	105
Sve zavisi od broja majmuna	106
Opaki stvarni život	106
Ovaj deo	107
Poglavlje 8: Previše milionera u komšiluku	109
Kako zaustaviti bol zbog neuspeha	109
<i>Donekle srećan</i>	109
<i>Previše posla</i>	110
<i>Ti si gubitnik</i>	111
Duple predrasude o uspehu	112
<i>Još stručnjaka</i>	112
<i>Pobednici u vidljivosti</i>	113
<i>Bikovsko tržište</i>	114
Mišljenje gurua	115
Poglavlje 9: Lakše je kupovati i prodavati nego ispržiti jaje	117
Varljivi brojevi	119
<i>Placebo investitori</i>	119
<i>Niko ne mora da bude kompetentan</i>	120
<i>Regresija ka srednjoj vrednosti</i>	121
<i>Ergodičnost</i>	122
Život je pun koincidencija	123
<i>Tajanstveno pismo</i>	123
<i>Isprekidani teniski meč</i>	124
<i>Naličje uspeha</i>	124
<i>Rodendanski paradoks</i>	125
<i>Mali je svet!</i>	125
<i>Prekopavanje podataka, statistika i šarlatanstvo</i>	125
<i>Najbolja knjiga koju sam ikada pročitao!</i>	126
<i>Test prošlosti</i>	127
<i>Još opasnija posledica</i>	128
<i>Sezona prihoda: varljivi rezultati</i>	129
Komparativna sreća	130
<i>Lekovi za rak</i>	130
<i>Profesor Pirson ide u Monte Karlo (bukvalno): slučajnost ne deluje slučajno!</i>	132
<i>Pas koji ne laje: o predrasudama u naučnom znanju</i>	133
Bez zaključka	133

Poglavlje 10: Gubitnik dobija sve – o životnim nelinearnostima	135
Efekat kule od peska	135
<i>Na scenu stupa slučajnost</i>	136
<i>Učenje daktilografije</i>	137
Matematika u realnom svetu i izvan njega	138
<i>Nauka o mrežama</i>	139
<i>Naš mozak</i>	140
Buridanov magarac ili dobra strana slučajnosti	141
Kada pada, pljušti	141
Poglavlje 11: Nasumičnost i naš um: slepi za verovatnoću	143
Pariz ili Bahami?	143
Neka arhitektonska razmatranja	144
Pazite se filozofa birokrate	145
<i>Zadovoljnost</i>	146
Pogrešno, ne samo nesavršeno	147
<i>Kaneman i Tverski</i>	147
Gde je taj Napoleon kad nam je potreban?	149
<i>„Poslednja transakcija mi je merilo uspeha“ i druge heuristike</i>	150
<i>Diploma iz kolačića sreće</i>	152
<i>Dva sistema rasuđivanja</i>	154
Zašto se ne venčavamo s prvom osobom s kojom izađemo na sastanak?	154
<i>Naše prirodno stanište</i>	155
<i>Brzo i ekonomično</i>	157
<i>Tu su i neurobiolozi</i>	158
<i>Kafka u sudnici</i>	159
<i>Apsurdan svet</i>	161
<i>Primeri zabluda u shvatanju verovatnoće</i>	161
<i>Slepi za opcije</i>	162
Verovatnoća i mediji (još novinara)	165
<i>CNBC za vreme ručka</i>	165
<i>Trebalo je već da umrete</i>	166
<i>Blumbergova objašnjenja</i>	167
<i>Metodi filtriranja</i>	169
<i>Neshvatanje stepena pouzdanosti</i>	170
<i>Priznanje</i>	170
Nisam tako inteligentan	171

DEO III: VOSAK U UŠIMA	171
Vitgenštajnov lenjir	173
Odisejevska tišina	174
Poglavlje 12: Kockarski tripovi i golubovi u kutiji	175
Engleski kojim govore taksisti i kauzalnost	175
Skinerov eksperiment s golubovima	178
Filostrat, opet	179
Poglavlje 13: Karnead stiže u Rim: o verovatnoći i skepticizmu	181
Karnead stiže u Rim	181
<i>Verovatnoća, dete skepticizma</i>	183
Mesje de Norpoa i njegova mišljenja	184
<i>Uticaj prošlosti na uverenja</i>	185
Računanje umesto razmišljanja	186
Od sahrane do sahrane	188
Poglavlje 14: Bah napušta Antonija	190
Crtica o sahrani Džeki O.	191
Slučajnost i elegancija	193
EPILOG: LEPO VAM JE SOLON REKAO	195
POSTSKRIPTUM: TRI NAKNADNE MISLI POD TUŠEM	197
ZAHVALNICE UZ PRVO IZDANJE	205
BELEŠKE I PREPORUKE ZA ČITANJE	209
BIBLIOGRAFIJA	221
INDEKS	229

PREDGOVOR

MANJE OZBILJNO SHVATANJE ZNANJA

Ova knjiga je sinteza stavova dva autora u jednom. Prvi, profesionalac koji se bavi neizvesnošću i ne mari za gluposti i ceo život pokušava da odoli zavodljivosti slučajnosti i nadmudri sopstvene emocije prema probabiliističkim ishodima i, s druge strane, laik opsednut estetikom i zaljubljen u književnost, voljan da bude zaveden svakom besmislicom koja je dobro upeglana, doterana, originalna i krase je dobar ukus. Ja nisam u stanju da izbegnem obmanjivanje slučajnošću; jedino mogu da je ograničim na oblast gde donosi izvesno estetsko zadovoljstvo.

Ovo pisanje izvire direktno iz stomaka; ovo je lični esej, pre svega o razmišljanjima i zapažanjima njegovog autora o preuzimanju rizika i o njegovim borbama s time – nije baš studija, a svakako, daleko bilo, nije naučni rad. Napisan je zabave radi i sa ciljem da bude čitan (prvenstveno) zarad uživanja i s uživanjem. Poslednje decenije napisano je mnogo toga o našim pristrasnostima (stečenim ili urođenim) u suočavanju s nasumičnošću. Pišući prvo izdanje ove knjige držao sam se dva pravila o tome šta treba da izbegnem: (a) bez bilo čega u vezi s datom temom čemu nisam bio lični svedok ili nezavisno do toga došao; (b) bez bilo čega što nisam u dovoljnoj meri proučio da bih mogao pisati o tome uz tek minimum napora. Isključio sam sve što makar iz daljine podseća na rad. Morao sam da iščistim iz teksta pasuse koji su delovali kao da su plod sedenja u biblioteci, uključujući i razbacivanje naučnim izrazima. Pokušao sam da ne navodim citate kojih se ne mogu spontano setiti, kao i citate pisaca

koji ne spadaju u one koje već godinama citiram (prezirem praksu nasumičnog razbacivanja pozajmljenim mudrostima – ali više o tome kasnije). *Aut tace aut loquere meliora silencio* (samo kada reči imaju veću težinu od tišine).*

Ova pravila ostavljam nedirnuta. Ali u životu se ponekad moraju praviti kompromisi: pod pritiskom prijatelja i čitalaca, na kraju ovog izdanja dodao sam niz beležaka koje ne ometaju čitanje a u kojima navodim relevantnu literaturu. I većini poglavlja sam dodao nov materijal, posebno poglavlju 11, što je sve skupa dovelo do povećanja obima knjige za više od trećine.

Nadovezivanje na zgoditak

Nadam se da ću uspeti da ova knjiga ispadne organska – držeći se, berzanskim žargonom rečeno, „nadovezivanja na zgoditak“ i puštajući da ona bude odraz moje lične evolucije, umesto da se držim novih ideja i unesem ih u celo novo izdanje. Čudno je što sam o nekim delovima ove knjige mnogo više razmišljao *nakon* njenog objavljivanja nego pre, posebno u dve zasebne oblasti: (a) mehanizama pomoću kojih naš mozak vidi svet kao manje, znatno manje slučajan nego što zaista jeste; (b) „debelih repova“, te divlje fele neizvesnosti koja uzrokuje velika odstupanja (retki događaji sve više objašnjavaju svet u kome živimo, ali istovremeno i dalje su nam jednako neprijemčivi kao i našim precima). Drugo izdanje ove knjige odražava prelaz njenog autora ka nešto manjem izučavanju neizvesnosti (mi o slučajnosti možemo da naučimo tako malo), a znatnijem istraživanju načina na koje ljudi bivaju njome zavarani.

Još jedna zanimljivost je transformacija pisca pod uticajem sopstvene knjige. Po završetku pisanja prvog izdanja, sve više sam proživljavao materiju ove knjige i uviđao slučajnost na najne očekivanim mestima. Kao da postoje dve planete: jedna na kojoj stvarno živimo i jedna, znatno više deterministička, na kojoj su ljudi ubeđeni da žive. Ne može biti prostije: prošli događaji će *uvek* delovati manje slučajno nego što su bili (što se zove *pristrasnost pri naknadnom uvidu*)¹. Slušajući ljude dok govore o sopstvenoj prošlosti, shvatao sam da iznose naknadno učitana objašnjenja svog zavarano umu. To je na trenutke bivalo nepodnošljivo: primetio sam da ljude koji se bave društvenim naukama (posebno konvencionalnom ekonomijom) i one iz sveta investicija posmatram kao poremećene.

* U celosti, značenje ove latinske izreke glasi: Ili ćuti ili govori bolje od tišine. (*Prim. prev.*)

Život u realnosti može biti bolan, posebno ako čovek uviđa da reči više govore o osobi koja ih izgovara nego o poruci koju dotična osoba name- rava da prenese. Jutros, u zubarskoj čekaonici, uzeo sam *Newsweek* i pročitao članak o istaknutom biznismenu, gde je posebno naglašena njegova sposobnost da „povuče potez u pravi čas“ – i zaključio sam da pravim spisak pristrasnosti u načinu razmišljanja novinara, umesto da primim k znanju same informacije iz članka koji nikako nisam mogao da shvatim ozbiljno. (Zašto većina novinara konačno ne shvati da znaju mnogo manje nego što misle? Još pre pola veka naučnici su istraživali fenomen „stručnjaka“ koji ne uče iz svojih prošlih neuspeha. Celog života možete da grešite u predviđanjima, a da ipak mislite kako ćete sledeći put biti u pravu.)²

Nesigurnost i verovatnoća

Verujem da je glavna vrлина koju bi trebalo da sačuvam i gajim moja duboko usađena intelektualna nesigurnost. Moj moto glasi: „Glavno je začikavati one koji sebe i svoje znanje shvataju previše ozbiljno“. Gajenje takve nesigurnosti, umesto intelektualne samopouzdanosti, možda pred- stavlja čudan cilj – i teško dostižan. Da bismo u tome uspeli, potrebno je da pročistimo um od tradicije stvaranja intelektualnih izvesnosti. Zahva- ljujući jednom čitaocu s kojim sam počeo da se dopisujem, ponovo sam otkrio francuskog esejistu i stručnjaka za introspekciju – Montenja. Zain- teresovale su me implikacije razlika između Montenja i Dekarta³ – i kako smo zastranili sledeći potragu ovog drugog za izvesnostima. Sigurno smo zatvorili um jer smo sledili Dekartov model formalnog razmišljanja ume- sto Montenjevog stila neodređenog i neformalnog (ali kritičkog) prosuđi- vanja. Pola milenijuma kasnije izrazito introspektivni i nesigurni Montenji ponosito se uzdiže kao uzor modernom misliocu. Pride je bio i izuzetno hrabar: sigurno je potrebna hrabrost da čovek ostane skeptik; potrebna je izvanredna hrabrost za introspekciju, suočavanje sa samim sobom, pri- hvatanje sopstvenih ograničenja – naučnici pronalaze sve više dokaza da nas je majka priroda napravila takvima da se samozavaravamo.

Postoje mnogi intelektualni pristupi verovatnoći i riziku – za ljude iz različitih disciplina „verovatnoća“ ima donekle različito značenje. U ovoj knjizi pristup je izrazito kvalitativan i književni, nasuprot kvantita- tivnom i „naučnom“ (čime se objašnjavaju upozorenja na ekonomiste i stručnjake iz oblasti finansija koji su skloni čvrstom verovanju da znaju nešto i da je to nešto pritom korisno). Predstavljeno je da verovatnoća

potiče od Hjumovog problema indukcije (ili od Aristotelovog izvođenja dokaza), a suprotstavljena je skupu koncepata u literaturi o kockanju. U ovoj knjizi verovatnoća je pre svega grana primenjenog skepticizma, ne operativna disciplina (i pored toga što se matematičari obilato bave ovom temom, problemi u vezi s računanjem verovatnoće retko zaslužuju pominjanje izvan fusnota).

Kako to? Verovatnoća nije puka računica izgleda pri bacanju kockice ili u složenijim varijantama; radi se o prihvatanju nepostojanja izvesnosti u našem znanju i *razvoju metoda za nošenje s našim neznanjem*. Van udžbenika i kazina, verovatnoća se gotovo *nikada* ne pojavljuje kao matematički problem ili glavolomka. Majka priroda vam ne govori koliko rupa ima na stolu za rulet, niti vam postavlja problem u udžbeničkom stilu (u realnom svetu čovek više mora da nagađa šta je problem nego šta je rešenje). Srž probablističkog načina razmišljanja, u ovoj knjizi, predstavlja shvatanje da su se mogli dogoditi i drugi ishodi, da je svet mogao biti drugačiji. U stvari, ja tokom cele karijere napadam *kvantitativnu* primenu verovatnoće. Dok su, po meni, središnje ideje knjige izložene u poglavljima 13 i 14 (o skepticizmu i stoicizmu), većina ljudi se fokusira na primere lošeg izračunavanja verovatnoće u poglavlju 11 (očigledno, najneoriginalnije poglavlje knjige u koje sam sabio svu literaturu o pristrasnostima u vezi s verovatnoćom). Osim toga, dok se u prirodnim naukama, posebno fizici, možda donekle shvata verovatnoća, u društvenim naukama poput ekonomije, uprkos fanfarama stručnjaka, nema se mnogo pojma o tome.

Opravdanje za (neke) čitaoce

Pokušao sam da što manje pišem iz pozicije mog zanimanja, to jest kao berzanski trgovac s uporištem u matematici. Činjenica da su razna tržišta moje radno mesto služi mi samo kao inspiracija – i stoga ova knjiga, nasuprot mišljenju mnogih, nije vodič kroz nasumične pojave na tržištu ništa više nego što bi *Ilijadu* trebalo tumačiti kao priručnik za vojne operacije. Tek tri poglavlja, od ukupno četrnaest, smeštena su u finansijski kontekst. Tržišta su samo poseban slučaj zamki slučajnosti – ali su svakako najzanimljivija, jer na njima sreća igra veoma veliku ulogu (ova knjiga bila bi znatno kraća da se bavim prepariranjem životinja ili prevođenjem etiketa s čokolade). Osim toga, u finansijama se javlja vrsta sreće koju većina delatnika u toj oblasti *misli* da razume, što čini pristrasnosti

izrazitijima. Trudio sam se da koristim tržišne analogije kao ilustracije, kao što bih, na primer, činio u razgovoru za večerom s kardiologom koga zanimaju fenomeni iz sveta van njegove prakse (za model uzimam Žaka Meraba, svog prijatelja, pripadnika druge generacije doseljenika u SAD).

Dobio sam mnogo elektronske pošte o prvoj verziji knjige, što može biti san svakog esejiste jer se tako stvaraju idealni uslovi za pisanje druge verzije. Izrazio sam zahvalnost u (po jednom) odgovoru na baš svako pismo. Pojedini odgovori ubačeni su u različita poglavlja ove knjige. S obzirom na to da me često smatraju ikonoklastom, očekivao sam ljutita pisma tipa „ko si ti da kritikuješ Vorena Bafeta?“ ili „zavidiš mu na uspehu“; umesto toga, razočaralo me je što je najveći deo blaćenja obavljen anonimno na sajtu amazon.com (ne postoji loš publicitet: neki ljudi upravo promovišu vaš rad vredajući ga).

Uteha za nedostatak napada stigla je u vidu pisama ljudi koji su knjigu doživeli kao oslobođenje od optužbi. Najviše mi znače pisma onih koji nisu dobro prošli u životu, mada ne sopstvenom krivicom, kojima je knjiga poslužila kao argument da objasne suprugama kako su imali manje sreće od svog zeta (a nisu manje sposobni od njega). Najdirljivije pismo sam dobio od čoveka iz Virdžinije koji je za nekoliko meseci izgubio posao, ženu, bogatstvo i dospeo pod istragu zastrašujuće Komisije za hartije od vrednosti i berzu, ali se sve vreme osećao dobro zato što se drži stoički. Zbog prepiske s jednim čitaocem koga je pogodio crni labud, neočekivani slučajan događaj velikog uticaja (gubitak bebe), iščitavao sam literaturu o adaptaciji nakon teških slučajnih događaja (ali nije nimalo slučajno što su u toj literaturi dominirali radovi Danijela Kanemana, pionira ideja o iracionalnom ponašanju u uslovima neizvesnosti). Pravo da vam kažem, ni u jednom trenutku nisam osećao da to što sam broker ima ma kakvu posebnu i direktnu korist za bilo koga (osim mene); ali to što sam esejista osokolilo me je i navelo da sebe smatram *korisnim*.

Sve ili ništa

Ima nekoliko zabuna u vezi s porukom ove knjige. Znamo da naš mozak teško prepoznaje probabilističke nijanse (i priklanja se previše uprošćenoj varijanti sve-ili-ništa). Analogno s tom pojavom teško je objasniti da ideja izložena u knjizi glasi „slučajnosti je više nego što mislimo“, pre nego da je „sve slučajno“. Morao sam se suočiti sa izjavom da „Taleb, kao skeptik, misli da je sve slučajnost i da uspešni ljudi naprosto imaju

sreće“. Istim simptomima podleglo je čak i debatno društvo Kembridž,* gde je moja tvrdnja da su „važne poslovne face *većinom* srećne budale“ postala „*sve* važne poslovne face su srećne budale“. (Jasno, porazio me je strašni oponent Dezmond Ficzgerald, u jednoj od najzabavnijih debata u mom životu – čak sam bio u iskušenju da pređem na protivničku stranu!) Ista varka, a to je brkanje nepoštovanja sa arogancijom (koju primećujem na primeru poruke moje knjige) navodi ljude da brkaju skepticizam s nihilizmom.

Dopustite da ovde jasno kažem: naravno da je sreća sklonija pripremljenima! Vredan rad, dolaženje na vreme, nošenje čiste (po mogućstvu bele) košulje, upotreba dezodoransa i još neki tako konvencionalni postupci doprinose uspehu – svakako su potrebni, ali mogu biti nedovoljni pošto nisu *uzrok* uspeha. Isto važi i za konvencionalne vrline, kao što su doslednost, upornost i istrajnost: *potrebne, vrlo potrebne*. Čovek mora da izađe i kupi tiket za lutriju da bi osvojio premiju. Znači li to da je trud koji je uložio u odlazak do kioska *uzrok* dobitka? Naravno da veština jeste važna, ali manje je važna u okruženju visokog stepena slučajnosti nego u stomatologiji.

Ne, ne kažem da je to što vam je baka govorila o važnosti radne etike pogrešno! Osim toga, kako je većina uspeha rezultat vrlo retkih otvorenih prilika, propuštanje da se iskoristi prilika može biti smrtonosno po karijeru. Iskoristite srećne prilike!

Obratite pažnju na to kako naš mozak ponekad obrne smer kauzalnosti. Pretpostavimo da vrline *uzrokuju* uspeh; po toj pretpostavci, mada nam to intuitivno deluje ispravno, činjenica da svaka inteligentna, vredna i istrajna osoba postiže uspeh ne ukazuje na to da je svaka uspešna osoba nužno inteligentna, vredna i istrajna (neverovatno je kako tako primitivnu logičku grešku – *afirmaciju konsekvenci*⁴ – mogu da naprave inače vrlo inteligentni ljudi, što u ovom izdanju razmatram kao problem dva sistema rezonovanja).

Takva zabluda postoji u istraživanjima o uspehu koja su pronašla put do knjižara kao priručnici sa savetima tipa „ovo su odlike jednog milionera“, to jest osobine koje bi trebalo da imate ako želite da budete kao ti uspešni ljudi. Jedan od autora zabludelog vodiča *Milioner iz komšiluka* (razmatram ga u poglavlju 8) tvorac je još blentavije knjige: *Um milionera*⁵. Tu zapaža sledeće: u reprezentativnoj grupi od preko hiljadu milionera

* Debatno društvo *Cambridge Union Society*, osnovano je 1815, najstarije je udruženje te vrste na svetu koje od osnivanja radi u kontinuitetu. (*Prim. prev.*)

koje je izučavao većina u detinjstvu nije pokazivala visoku inteligenciju. Na osnovu toga zaključuje kako vas neće učiniti bogatašem ta vrsta obdarenosti – već pre vredan rad. Čovek bi iz toga mogao naivno poverovati da sreća ne igra nikakvu ulogu u uspehu. Ja bih, ukoliko su milioneri po osobinama bliski prosečnoj populaciji, izneo više uznemiravajuće tumačenje da je u njihovo obogaćivanje sreća umešala prste. Sreća je demokratska i dešava se ljudima, bez obzira na njihove prvobitne veštine. Autor primećuje odstupanja od opšte populacije u nekoliko osobina, kao što su istrajnost i vredan rad: još jedno brkanje *neophodnog* i uzročnog. I da su svi milioneri istrajni i vredni ljudi, to ne znači da istrajni i vredni ljudi postaju milioneri: bezbrojni neuspešni preduzetnici su istrajni i vredni. U udžbeničkom primeru naivnog empirizma, ovaj autor razmatra zajedničke osobine dotičnih milionera i zaključuje da svi dele sklonost rizicima. Jasno, preuzimanje rizika jeste potrebno za veliki uspeh – ali je potrebno i za neuspeh. Da je istom studijom obuhvatio građane koji su bankrotirali, autor bi sigurno uvideo kako su skloni rizikovanju.

Neki čitaoci (pa i izdavači, pre nego što sam srećom našao izdavačku kuću Texere) tražili su da „poduprem tvrdnje“ iznesene u knjizi „dovoljnom količinom podataka“, grafikonima, dijagramima, šemama, tabelama, brojevima, preporukama, vremenskim serijama podataka itd. Ovaj tekst je niz logičkih misaonih eksperimenata, nije seminarski rad iz ekonomije; prilikom korišćenja logike nije neophodna empirijska potvrda (ovo nazivam „zabluda tante za kukuriku“: greška je koristiti statistiku bez logike, kao što čine novinari i neki ekonomisti, ali ne važi obrnuto: nije greška služiti se logikom bez statistike). Ako napišem kako sumnjam da u uspehu mog komšije sreća nije odigrala manju ili veću ulogu, zbog znatne uloge slučajnosti u njegovom zanimanju, nema potrebe da proverim tu tvrdnju – dovoljan je misaoni eksperiment u stilu ruskog ruleta. Samo treba da pokažem kako postoji alternativno objašnjenje teorije da je on genije. Moj pristup je da pokažem da iz grupe osoba upitnog intelekta mala manjina mogu postati uspešni biznismeni – ali upravo oni će biti vidljivi. Ne kažem da je Voren Bafet nesposoban; samo smatram da će se u velikoj populaciji nasumičnih investitora *gotovo nužno* stvoriti neko njegovog uspeha, i to zahvaljujući *pukoj sreći*.

Propuštena prilika za podvalu

Iznenadila me je i činjenica da su me, uprkos agresivnim kritikama po medijima, pozivali u televizijske i radio-emisije i u Severnoj Americi i u

Evropi (tu ubrajam i urnebesni *dialogue de sourds** na radio-stanici iz Las Vegasa, kada smo voditelj i ja pričali dve paralelne priče). Nije bilo nikoga da me zaštiti od sebe samog, pa sam prihvatao pozive na intervju. Čudnovato, ali čovek treba da upotrebi medije kako bi poslao poruku da su mediji toksični. Osećao sam se kao prevarant dajući takve izjave, ali pritom sam se dobro zabavio.⁶

Može biti da su me zvali zato što novinari popularnih medija nisu čitali moju knjigu ili nisu razumeli uvrede („nemaju vremena“ za čitanje knjiga), a novinari neprofitnih medija su je i te kako dobro razumeli i doživeli je kao opravdanje i odbranu. Navešću nekoliko anegdota. Ljudi iz jedne čuvene televizijske emisije čuli su da „ovaj tip Taleb veruje kako su analitičari berze puki nasumični prognozeri“, pa su žarko želeli da izložim svoje ideje u programu. Međutim, postavili su uslov da iznesem tri preporuke za kupovinu akcija na berzi i tako dokažem svoju „stručnost“. Nisam otišao i propustio sam priliku za sjajnu podvalu – da preporučim tri nasumično odabrane akcije uz prikladno objašnjenje koje dobro zvuči.

U drugoj televizijskoj emisiji sam pomenuo kako „ljudi misle da postoji priča čak i ako ne postoji“, u kontekstu razmatranja nasumičnosti berze i logike naknadnog objašnjenja koje čovek učitava u događaje koji su se već desili. Voditelj se odmah ubacio: „Jutros smo govorili o zbivanjima u kompaniji Cisco. Možete li da to komentarišete?“ Ali najbolje je bilo kada su me pozvali da učestvujem u jednosatnoj diskusiji u radio-emisiji o finansijama (kod ljudi koji nisu čitali poglavlje 11). Na koji minut početka rečeno mi je da se suzdržim od rasprave o idejama iz ove knjige, pošto sam pozvan da izlažem o berzanskom poslovanju, a ne o slučajnosti (svakako još jedna prilika za podvalu, ali bio sam isuviše nepripremljen pa sam otišao pre početka emisije).

Većina novinara ne shvata stvari preozbiljno: na kraju krajeva, suština tog novinarstva je čista zabava, a ne potraga za istinom, posebno kada je reč o radijskim i televizijskim programima. Trik je u tome da se klonite onih koji, kako izgleda, ne znaju da su samo zabavljači (poput Džordža Vila, koji se pojavljuje u poglavlju 2) i stvarno veruju da su *mislioci*.

Još jedan problem predstavlja tumačenje poruke u medijima: ovaj tip Taleb misli da su tržišta nasumična *i zato su u padu* – što me čini nevoljnim donosioцем katastrofičnih vesti. Crni labudovi, ona retka i neočekivana odstupanja, mogu biti i dobri i loši događaji.

* Francuski: razgovor gluhih. (*Prim. prev.*)

Ipak, novinarstvo je manje standardizovano nego što se čini; dobrim delom privlači misaone ljude koji uspevaju da se izvuku iz sistema zvučnih komercijalnih priča i zbilja im je stalo do poruke, a ne samo do privlačne pažnje javnosti. Na osnovu razgovora s Kodžom Anandijem (NPR), Robinom Lastigom (BBC), Robertom Skalijem (PBS) i Brajanom Lererom (WNYC), došao sam do naivnog zaključka da su neprofitni novinari potpuno druga intelektualna vrsta. Uzgred, kvalitet diskusija stoji u obrnutom odnosu sa stepenom luksuza u studiju: WNYC, gde je Brajan Lerer uložio ogroman trud da vodi argumentovanu diskusiju, ima najofucanije prostorije koje sam video izvan Kazahstana.

I za kraj još jedan komentar o stilu. Odabrao sam da stil knjige ostane idiosinkratički kao u prvom izdanju. *Homo sum*, dobar i loš. Pogrešiv sam i ne vidim razloga da skrivam sitne greške ukoliko su deo moje ličnosti, taman koliko osećam potrebu da nosim periku kada se slikam ili pozajmim tuđi nos kada pokazujem lice. Skoro svi urednici koji su čitali radnu verziju preporučili su promene u stilu rečenica (da mi „doteraju“ stil) i strukturi teksta (organizaciji poglavlja); gotovo sve sam zanemario i uvideo kako nijedan čitalac ne smatra da su nužne – štaviše, primećujem da unošenje ličnosti autora (uključujući i nesavršenosti) daje tekstu živost. Da li izdavačka industrija pati od klasičnog „problema stručnjaka“, što je nizanje obaveznih pravila koja nemaju dokazivu vrednost? Nakon preko pola miliona čitalaca, otkrivam da se knjige ne pišu za urednike.

ZAHVALNICE UZ DOPUNJENO DRUGO IZDANJE

IZVAN BIBLIOTEKE

Knjiga mi je pomogla da izađem iz intelektualne izolacije (ne biti akademik s punim radnim vremenom ima brojne prednosti, kao što su nezavisnost i izbegavanje dosadnog dela priče, ali sve se to plaća osamljivanjem). Zahvaljujući prvom izdanju, stekao sam mnoge zanimljive prijatelje, one s kojima vodim prepisku i one s kojima večeravam, u krugu lucidnih mislilaca, i dugujem im zahvalnost za to što o nekim temama imam šta da dodam u drugom izdanju. Osim toga, bliže sam svom životu iz snova zahvaljujući podsticajnim diskusijama s ljudima istih interesovanja; smatram da bi za to trebalo da im se zahvalim. Čini se da podaci ukazuju kako su razgovori i dopisivanje s inteligentnim ljudima bolji podsticaj za lično obrazovanje od pukog kopanja po biblioteci (ljudska toplina: nešto u našoj prirodi možda nam pomaže da razvijamo ideje u komunikaciji i druženju s drugim ljudima). Odnekud kao da postoji moj život pre i posle *Varljive slučajnosti*. Iako zahvalnice za prvo izdanje apsolutno stoje, sa zadovoljstvom navodim još ljudi čiji sam dužnik postao.

Sužavanje sveta

Prvi put sam se sreo licem u lice s Robertom Šilerom na jednoj panel diskusiji, sedeli smo za doručkom jedan kraj drugog. Nenamerno sam pojeo sve voće s njegovog tanjira i popio mu svu kafu i vodu, ostavivši mu mafine i drugu nemodernu hranu (i ništa za piće). Nije se požalio (možda

nije primetio). Nisam znao Šilera kada sam ga pominjao u prvom izdanju knjige i vrlo me je iznenadila njegova pristupačnost, skromnost i šarm (po nekoj heuristici čovek ne očekuje da ljudi s vizijom budu i prijatne osobe). Kasnije me je odvezao u knjižaru u Nju Hejvenu, pokazao mi knjigu *Ravanija (Flatland)*, naučnu parabolu o fizici koju je čitao kao srednjoškolac, i rekao mi da ostavim knjigu kao u prvom izdanju: kratku, ličnu, koliko god je to moguće nalik romanu, što sam nastojao da stalno imam na umu radeći na ovom izdanju (ubeđivao me je da ne pravim drugo izdanje, a ja sam njega molio da uradi drugo izdanje svoje knjige *Iracionalni optimizam, Irrational Exuberance*, makar samo radi mog čitalačkog zadovoljstva; mislim da sam pobedio u oba slučaja). Knjige odlikuje nelinearna dinamika koju razmatram u poglavlju 10, zbog čega novo izdanje ima daleko veće šanse da postigne veliki uspeh (usled mrežnih eksternalija religije i modni trendovi znatno bolje prolaze u drugom izdanju nego kao novi novcati). Od fizičara i teoretičara finansijskih slomova Didjea Sorneta čuo sam ubedljive argumente za uspešnost druge verzije; iznenađeni smo što izdavači kojima informacione kaskade pogoduju nisu toga svesni.

Dok sam iznova pisao veći deo ove knjige, bio sam pod snažnim uticajem dva upečatljiva razgovora uz večeru u Italiji s Danijelom Kanemanom – te diskusije naprosto su me gurale ka novoj presudnoj tački intelektualnog zamaha, budući da sam video koliko je njegov rad dublji od pukog razmatranja racionalnog odlučivanja u uslovima neizvesnosti. Siguran sam da je njegov uticaj na ekonomiju (uključujući i Nobelovu nagradu) odvratio ljudima pažnju sa širine i dubine i opšte primenljivosti njegovih otkrića. Ekonomija jeste dosadna, ali uporno sam sebi ponavljao da je njegov rad važan, ne samo zato što je empirista, niti samo zato što je važnost njegovog rada (i ličnosti) u kontrastu s drugim nedavnim dobitnicima Nobelove nagrade za ekonomiju, već zbog dalekosežnih implikacija po znatno važnije stavove: (a) on i Amos Tverski pomogli su da se naglavce postavi predstava o čoveku, koju dugujemo dogmatskom racionalizmu helenističke epohe, a koja se održala dvadeset tri veka sa svim štetnim posledicama što ih sada znamo; (b) Kanemanov važan rad se tiče teorije korisnosti (u njenim različitim fazama) sa implikacijama na tako važne stvari kao što je sreća. E, shvatanje sreće je *pravi* izazov.

Vodio sam duge diskusije s Terijem Bernamom, biologom, evolucionim ekonomistom i koautorom knjige *Zločesti geni (Mean Genes)* koja predstavlja nepretenciozni uvod u evolucionu psihologiju. Kako se ispostavilo, Bernam je najbolji prijatelj sa Džamilom Bazom, mojim prijateljem iz detinjstva koji je pre dvadeset godina slušao moja prva razmišljanja o

slučajnosti. Piter Makbarni me je povezoao s udruženjem Veštačka inteligencija (Artificial Intelligence) koje, izgleda, spaja naučnike s polja filozofije, kognitivne neuronauke, matematike, ekonomije i logike. S njim sam započeo obimnu prepisku o raznim teorijama racionalnosti. Majkl Šrejdž, jedan od mojih recenzenata, predstavlja ovaploćenje modernog (dakle, naučnog) intelektualca – ima osobinu da čita sve što se čini važnim. S njim se razgovara kao sa istinskim intelektualcem, njega nisu dokačila striktna ograničenja koja znaju da se pojave usled akademskih pritisaka. Ramasvami Ambariš i Lester Sigel pokazali su mi (svojim, začudo, malo poznatim radom) kako je, ako smo zavarani slučajnošću u jednostavnim stvarima, napredovanje ka složenijim konceptima je otežano. Pisac Malcolml Gledvel uputio me je na zanimljive tekstove o intuiciji i samospoznaji. Art de Vani, oštroumni i briljantno živopisni ekonomista specijalizovan za nelinearnosti i retke događaje, započeo je prvo pismo upućeno meni geslom „Prezirem udžbenike“. Ohrabrujuće je videti da osoba tako dubokog promišljanja može i da se zabavlja u životu. Ekonomista Vilijam Isterli mi je pokazao da slučajnost doprinosi iluzornim ekonomskim stremljenjima. Njemu se svidelo povezivanje skeptičkog empirizma i nenaklonost monopolima na znanje kojih se drže institucije kao što su vlade i univerziteti. Holivudskom agentu Džefu Bergu, entuzijastičnom čitaocu, zahvalan sam što mi je izložio svoje stavove o divljem tipu neizvesnosti koji preovlađuje u medijskim vodama. Moram da zahvalim i knjizi što mi je omogućila pronicljive razgovore za večerom sa Džekom Švagerom koji je, izgleda, duže od svih živih razmišljao o nekim problemima.

Gugl, hvala ti

Sledeći ljudi pomogli su mi u radu na ovom tekstu. Imao sam sreće što mi je Andrea Munteanu bila britka čitateljka i dragocena slušateljka; potrošila je sate na proveravanje referenci na Guglu, a ne na svoj impresivni posao s finansijskim derivatima. U pretraživanju je pomogla i Amanda Gargur. Takođe sam imao sreće što mi je Đanluka Monako bio prevodilac za italijanski; pronašao je greške u tekstu za čije otkrivanje bi meni trebali vekovi (ovaj kognitivni naučnik i prevodilac koji je postao izučavalac kvantitativnih finansija sam je pozvao izdavača i samoimenovao se za prevodioca). Moj saradnik, filozof nauke Avital Pilpel pružio mi je neprocenjivu pomoć u razmatranju tehničke verovatnoće. Eli Ajaš, još jedan Levantinac berzanski trgovac-matematičar-fizičar-novopečeni-filozof-nauke-verovatnoće-tržišta (mada ne i neurobiologije), nagnao me je

da provedem sate u knjižarama *Border Books*, među policama s knjigama iz filozofije i nauke. Rukopis su komentarisali i Flavija Cimbalista, Sol Maritimi (sada u Rajliju), Pol Vilmot, Mark Špicnejgel, Gur Huberman, Toni Glikman, Vin Martin, Aleksander Rajs, Ted Cink, Andrej Pokrovski, Šep Dejvis, Gi Rivjer, Erik Šemberg i Marko Di Martino. Džordž Martin bio mi je, kao i obično, neprocenjiv slušalac. Čitaocima Karin Čičero, Brusu Belneru i Ilijasu Kacunisu zahvaljujem na dugim listama korekcija koje su mi slali mejlom. Sindi, Sari i Aleksandru zahvaljujem na podršci i podsećanju da postoji i drugo šta osim verovatnoća i neizvesnosti.

Moram da zahvalim i upravi Kurantovog instituta za matematiku, na pravoj atmosferi za istraživanje mojih interesovanja i podučavanje studenata uz očuvanje moje intelektualne nezavisnosti, a posebno Džimu Gateralu kome je ušlo u naviku da mi upada u reč dok zajedno držimo predavanje. Dužnik sam i Donaldu Sasmana i Toma Vica iz kompanije Paloma jer su mi prosledili svoje neobične uvide; zaista sam impresioniran njihovom sposobnošću razumevanja crnog labuda. Takođe zahvaljujem članovima kompanije Empirica (zabranjujemo upotrebu reči *zaposleni*) na gajenju žestoke i nemilosrdne, zaista do srži oštre debatne klime na poslu. Moji saradnici vode računa da ni jedan jedini moj komentar ne prođe bez svojevrsnog preispitivanja.

Još jednom odlučno tvrdim da ova knjiga nikada ne bi bila objavljena bez Dejvida Vilsona i Majlsa Tompsona. Ali bez Vila Marfija, Danijela Menakera i Eda Klagsbruna koji su je oživeli, knjiga bi bila mrtva. Dženet Vigal zahvaljujem na temeljitosti (i strpljenju), a Flitvudu Robinsu na pomoći. S obzirom na njihovu revnost, sumnjam da je ostalo mnogo grešaka, a one kojih ima, moje su.

KRATAK PREGLED POGLAVLJA

PRVO POGLAVLJE: AKO SI TAKO BOGAT, ZAŠTO NISI I TAKO PAMETAN?

Ilustracija dejstva slučajnosti na društvenu hijerarhiju i ljubomoru, kroz dva suprotno nastrojena karaktera. O skrivenom retkom događaju. Kako situacije u moderno doba mogu prilično brzo da se menjaju, izuzev, verovatno, u stomatologiji.

DRUGO POGLAVLJE: BIZARAN RAČUNOVODSTVENI METOD

O alternativnim istorijama, probabilističkom viđenju sveta, intelektualnim prevarama i mudrom stavu prema slučajnosti Francuza naviklog da se redovno kupa. Pazite se pozajmljene mudrosti: kako su gotovo sve velike ideje o slučajnim ishodima u suprotnosti s konvencionalnom mudrošću. O razlici između ispravnosti i razumljivosti.

TREĆE POGLAVLJE: MATEMATIČKO PROMIŠLJANJE ISTORIJE

O simulaciji Monte Karla kao metafori za razumevanje niza nasumičnih istorijskih događaja. O nasumičnosti i veštačkoj istoriji. Starost je lepa, skoro uvek, a novo i mlado je uglavnom toksično. Pošaljite svog profesora istorije na čas uvoda u teoriju uzorkovanja.

ČETVRTO POGLAVLJE: NASUMIČNOST, KOJEŠTARIJE I NAUČNI INTELEKTUALIZAM

O razvijanju Monte Carlo generatora s namerom da se postigne veštačko razmišljanje i o poređenju tog generatora sa strogo nenasumičnim

konstrukcijama. Ulazak naučnih ratova u svet biznisa. Zašto esteta u meni voli da bude obmanut slučajnošću.

PETO POGLAVLJE: OPSTANAK NAJMANJE SPOSOBNIH – MOŽE LI SLUČAJNOST NASAMARITI EVOLUCIJU?

Studije slučaja dva retka događaja. O retkim događajima i evoluciji. Kako su pojmovi darvinizam i evolucija pogrešno shvaćeni u nebiološkom svetu. Život ne teče kontinuirano. Kako slučajnost može nasamariti evoluciju. Uvod u problem indukcije.

ŠESTO POGLAVLJE: NAGIB I ASIMETRIJA

Uvod u koncept nagiba: zašto imenice bik i medved imaju ograničeno značenje izvan zoologije. Zločesto dete uništava strukturu nasumičnosti. Uvod u problem epistemološke neprozirnosti. Korak do upuštanja u problem indukcije.

SEDMO POGLAVLJE: PROBLEM INDUKCIJE

O hromodinamici labudova. Sagledavanje Solonovog upozorenja u više filozofskom kontekstu. Kako me je Viktor Niderhofer naučio empirizmu; dedukciju sam ja dodao. Zašto je nenaučno ozbiljno shvatati nauku. Soros promovise Popera. Ona knjižara na uglu Osamnaeste ulice i Pete avenije. Paskalova opklada.

OSMO POGLAVLJE: PREVIŠE MILIONERA U KOMŠILUKU

Tri ilustracije zablude o uspehu. Zašto bi samo retki trebalo da žive na Park aveniji. Milioner iz komšiluka ima vrlo ofucanu odeću. Gomilanje eksperata.

DEVETO POGLAVLJE: LAKŠE JE KUPOVATI I PRODAVATI NEGO ISPRŽITI JAJE

Neke tehničke posledice zablude o uspehu. O distribuciji „koincidencija“ u životu. Bolje je imati sreće nego biti kompetentan (ali mogu da vas uhvate). Rođendanski paradoks. Sve više šarlatana (i novinara). Kako istraživač s radnom etikom može maltene sve da pronađe u podacima. O psima koji ne laju.

DESETO POGLAVLJE: GUBITNIK DOBIJA SVE – O NELINEARNOSTIMA ŽIVOTA

Nelinearne životne pakosti. Selidba na Bel Er i sticanje poroka bogatih i slavni. Zašto Bil Gejts, vlasnik Microsofta, možda nije najbolji u svom poslu (ali molim vas, nemojte ga obavestiti o toj činjenici). Uskraćivanje hrane magarcima.

**JEDANAESTO POGLAVLJE: NASUMIČNOST I NAŠ MOZAK:
SLEPI ZA VEROVATNOĆU**

O tome kako je teško razmišljati o odmoru koji bi bio linearna kombinacija Pariza i Bahama. Možda se Nero Tulip nikada više neće skijati na Alpima. Ne postavljajte birokratima previše pitanja. Mozak proizveden u Bruklinu. Treba nam Napoleon. Naučnici se klanjaju švedskom kralju. Još malo o žurnalističkom zagađenju. Zašto ste mogli već da umrete.

DVANAESTO POGLAVLJE: KOCKARSKI TRIPOVI I GOLUBOVI U KUTIJI

O kockarskim tripovima koji mi preplavljaju život. Kako vam taksistin loš engleski može pomoći da zaradite. Zašto sam ja nasamareni naivčina, osim po tome što sam toga svestan. Bavljenje mojim genetičkim manjkavostima. Nema čokolade ispod mog radnog stola.

**TRINAESTO POGLAVLJE: KARNEAD STIŽE U RIM:
O VEROVATNOĆI I SKEPTICIZMU**

Cenzor Katon isteruje Karneada iz Rima. Mesje de Norpoa se ne seća šta je ranije mislio. Pazite se naučnika. Biti u braku s idejama. Kako me je isti onaj Robert Merton doveo na scenu. Nauka evoluirala od sahrane do sahrane.

ČETRANAESTO POGLAVLJE: BAH NAPUŠTA ANTONIJA

Monterlanova smrt. Stoicizam ne znači stisnuti zube, već označava iluziju o pobjedi čoveka nad slučajnošću. Tako je lako vladati se herojski. Slučajnost i elegancija.

PROLOG

DŽAMIJE U OBLACIMA

Ova knjiga govori o sreći koja se prurušava i percipira se kao da to nije (to jest, kao da je u pitanju veština) i, opštije gledano, o nasumičnosti koja se prurušava i doživljava kao ne-nasumičnost (to jest, kao determinizam). Njena je personifikacija lik srećno nasamarenog, koga definišemo kao osobu kojoj se neobično mnogo posrećilo ali koja svoje uspehe pripisuje nekom drugom razlogu, obično vrlo precizno određenom. Takvo brkanje javlja se u svim oblastima neočekivanog, čak i u nauci, mada ne tako izrazito i očigledno kao u poslovnom svetu. U politici ima endemske razmere i može se sresti i u vidu naglabanja predsednika o poslovima koje je „on“ stvorio, oporavku koji je „on“ pokrenuo i inflaciji „za koju su krivi njegovi prethodnici“.

Još veoma ličimo na naše pretke koji su tumarali savanama. Ustrojstvo naših verovanja vrvi od sujeverja – čak i danas (mogao bih reći, posebno danas). Baš kao što je nekada neki član drevnog plemena počeo nos, video da počinje kiša, pa razvio razrađen metod češanja nosa kojim se priziva preko potrebna kiša, tako i mi povezujemo ekonomski prosperitet s nekim kresanjem stopa koje nalože Federalne rezerve ili uspeh kompanije s imenovanjem novog predsednika dotične kompanije. Knjižare su pune biografija uspešnih muškaraca i žena koji izlažu svoja objašnjenja uspeha (imamo izreku „biti na pravom mestu u pravo vreme“ koja poljuljava svaki njihov zaključak). U ovu zbrku zapadaju ljudi različitih uverenja; profesor književnosti pukoj koincidenciji – poklapanju rečenica – pripisuje duboko značenje, dok će ekonomista ponosno utvrditi „pravila“ i „odstupanja“ kod podataka koji su čisto nasumični.

Po cenu da ispadne da sam opterećen predrasudama, moram reći kako književni um može biti namerno sklon mešanju šuma i *značenja*, slučajnog sklopa dešavanja i poruke tačno određenog značenja. Međutim, time se ne nanosi velika šteta; poneko tvrdi da je umetnost oruđe za istraživanje Istine pre nego pokušaj bežanja od nje ili bojenja realnosti lepšim bojama. Simbolizam je dete naše nesposobnosti i nevoljnosti da prihvatimo slučajnost; mi pridajemo značenje svakovrsnim oblicima; u mrljama od mastila vidimo ljudske figure. Artur Rembo, francuski pesnik simbolista iz XIX veka, objavio je da u oblacima vidi džamije. Takve interpretacije odvele su ga u „poetsku“ Abisiniju (u Istočnoj Africi), gde se susreće sa brutalnim Libancem, hrišćanske veroispovesti, koji trguje robovima, zatim dobija sifilis, a kasnije mu seku nogu zahvaćenu gangrenom. S gađenjem napušta poeziju u devetnaestoj i u tridesetim umire, neznan, u marsejskoj bolnici. Ali već je bilo prekasno. Evropski intelektualci razvili su, čini se, nepopravljivu sklonost simbolizmu – a mi za to još uvek plaćamo, kroz psihoanalizu i druge pomodnosti.

Nažalost, neki ovu igru igraju preozbiljno; plaćeni su da isuviše toga učitavaju u stvari. Celog života patim zbog suprotstavljenosti moje ljubavi prema književnosti i poeziji i snažne odbojnosti koju gajim prema većini profesora književnosti i „kritičara“. Francuskog mislioca i pesnika Pola Valerija iznenađivali su analitičari njegovih pesama, otkrivači značenja koja su njemu samom do tada izmicala (naravno, rečeno mu je da su plod rada njegove podsvesti).

Generalno gledano, mi gotovo u svemu potcenjujemo udeo slučajnosti, što možda ne govori u prilog vrednosti ove knjige – izuzev kada je piše specijalista koji je neopevano nasamaren. Uznemiruje to što nauka tek odnedavno uspeva da se nosi sa slučajnošću (porast raspoloživih informacija jedino nadmašuje porast šumova bez značenja). Teorija verovatnoće je mlada grana matematike¹; gotovo da se uopšte ne primenjuje u praksi. Pritom se čini da dokazi ukazuju da ono što zovemo „hrabrost“ proizlazi iz potcenjivanja uloge slučajnosti u zbivanjima, pre nego iz plemenitije spremnosti da se žrtvujemo za ubeđenje. Po mom iskustvu (kao i prema naučnoj literaturi), osobe koje preuzimaju ekonomske rizike su žrtve zabluda (koje vode prekomernom optimizmu i samopouzdanju, uz potcenjivanje mogućih nepovoljnih ishoda). Njihovo „preuzimanje rizika“ je često blentavo sagledavanje uloge slučajnosti.²

Pogledajte levu i desnu kolonu tabele P.1. Najbolji sažetak glavne teze ove knjige glasio bi: u njoj se govori o situacijama (često tragikomičnim) kada leva kolona biva pomešana s desnom. A odeljci na koje se deli tabela ilustruju ključne oblasti razmatranja kojima se ova knjiga bavi.

Čitalac se možda pita zar ne zaslužuje izvesnu pažnju i obrnut slučaj, to jest, situacije kada se nenasumičnost brka s nasumičnošću. Zar ne bi trebalo da nas brinu situacije u kojima obrasci i poruke možda prođu neprimećeno? Imam dva odgovora. Prvi je da nisam preterano zabrinut zbog postojanja neutvrđenih obrazaca. Učitavali smo podugačke i složene poruke u maltene svaku prirodnu pojavu koja se odlikuje razuđenošću (poput crta na dlanu, šara od soca u prevrnutoj šolji turske kafe itd.). Naoružani kućnim superkompjuterima i procesorima i opskrbljeni teorijama kompleksnosti i haosa, naučnici, polunaučnici i pseudonaučnici biće u stanju da pronađu nagoveštaje pravila i obrazaca. Drugi odgovor glasi: potrebno je da uzmemo u obzir cenu grešaka³; po mom mišljenju, brkanje desne kolone s levom nije tako skupo kao obrnut slučaj. Čak i konvencionalna mudrost upozorava da je gore imati lošu informaciju nego nikakvu.

Koliko god da su ove oblasti možda zanimljive, njihovo razmatranje bi predstavljalo težak zadatak. Postoji svet u kome je, kako verujem, mešanje sreće s veštinom najčešće – i najupadljivije – a to je svet tržišta. Na sreću ili na nesreću, u tom svetu ja delujem najveći deo svog života, naravno od kako sam odrastao. To najbolje poznajem. Povrh toga, ekonomija predstavlja najbolju (i najzabavniju) laboratoriju u kojoj se ove razlike opažaju – jer to je oblast ljudskih poduhvata u kojoj su zabune najveće a njihove posledice najubitačnije. Na primer, često imamo pogrešne utiske da je neka strategija sjajna, izvesni preduzetnik obdaren „vizijom“ ili dotični berzanski trgovac talentovan, a onda shvatimo da se 99,9% svih njihovih dosadašnjih uspeha može pripisati sreći i ničemu drugom. Potražite od investitora koji pravi profit da objasni razloge svog uspeha; izneće vam dubokoumno i ubedljivo tumačenje. Takve obmane su često namerne i zaslužuju da se nazovu šarlatanstvom.

Ako bi trebalo imenovati jedan uzrok ovog brkanja leve strane tabele s desnom stranom tabele, to bi bila naša nesposobnost da razmišljamo kritički – možda uživamo u tome da predstavljamo pretpostavke kao istinu. To nam je u prirodi. Naš um nije opremljen odgovarajućom aparaturom da bi se nosio s verovatnoćom; ta nemoć pogađa čak i eksperte, a ponekad samo eksperte.

Trbušasti buržuj mesje Pridom*, junak karikatura iz 19. veka, nosao je sa sobom veliki mač iz dva razloga: pre svega, da brani Republiku od neprijatelja, ali i da je napadne ako bi skrenula sa svog puta. Sledeći taj stil, odredio sam ovoj knjizi dve svrhe: da brani nauku (kao zrak svetlo-

* Mesje i madam Pridom, likovi u karikaturama Anrija Monijea, francuskog karikaturiste, ilustratora, dramaturga i glumca iz XIX veka. (*Prim. prev.*)

TABELA P.1: TABELA KONFUZIJE*U kojoj su predstavljene središnje distinkcije u ovoj knjizi***NAČELNO**

Sreća	Veštine
Slučajnost	Determinizam
Verovatnoća	Izvesnost
Verovanje, pretpostavka	Znanje, sigurnost
Teorija	Realnost
Anegdota, koincidencija	Kauzalnost, zakon
Predviđanje	Proročanstvo

USPEH NA TRŽIŠTU

Srećna budala	Vešt investitor
Zabluda o uspehu	Tržišno nadigravanje

FINANSIJE

Nestalnost	Zarada (ili preusmerenje)
Stohastička promenljiva	Deterministička promenljiva

FIZIKA I INŽENJERING

Šum	Signal
-----	--------

KNJIŽEVNA KRITIKA

Ništa (izgleda da književni kritičari nemaju naziv za ono što ne razumeju)	Simbol
--	--------

FILOZOFIJA NAUKE

Epistemološka verovatnoća	Fizička verovatnoća
Indukcija	Dedukcija
Sintetički sudovi	Analitički sudovi

OPŠTA FILOZOFIJA

Moguće	Sigurno
Moguće	Nužno (u Kripkeovom smislu)
Moguće	Istinито u svim mogućim svetovima

sti koji se probija kroz šum nasumičnosti) i da napadne naučnika koji skrene sa svog puta (većina velikih grešaka proizlaze iz činjenice da pojedini naučnici naprosto ne razumeju standardnu devijaciju ili veze nemaju s kritičkim razmišljanjem, pa samim tim pokazuju kako su nesposobni da se bave verovatnoćom u društvenim naukama, a nisu sposobni ni da prihvate tu činjenicu). U svom bavljenju neizvesnošću sreo sam dosta prodavaca nadrilekova prerusenih u odoru naučnika, posebno u oblasti ekonomije. Među njima se nalaze najveći blesani nasamareni slučajnošću.

Nepopravljivo smo neopremljeni, barem za ovo okruženje – ali to je loša vest samo za one utopiste koji idealizuju ljudski rod. Trenutna shvaćanja mogu se predstaviti kroz dve polarizovane vizije čoveka, s malobrojnijim nijansama između. S jedne strane su vaš profesor engleskog na lokalnom koledžu, vaša baba tetka Irma, koja se nije udavala i neštedimice drži pridike, vaš pisac knjiga o tome kako dostići sreću u dvadeset koraka i kako za nedelju dana postati bolja osoba. To se zove utopijska vizija i povezuje se s Rusoom, Godvinom, Kondorseom, Tomasom Pejnom i uobičajenim normativnim ekonomistima (od sorte koja traži od vas da donosite racionalne odluke zato što se to smatra dobrim za vas) i sličnima. Oni veruju u razum i racionalnost – kako valja da prevaziđemo kulturološke prepreke na putu da postanemo bolje čovečanstvo – i smatraju da možemo voljom kontrolisati svoju prirodu te da je možemo izmeniti čim donesemo jednostavnu odluku da dostignemo, između ostalog, sreću i racionalnost. U ovu kategoriju u suštini spadaju i ljudi koji misle kako je lek za gojaznost u informisanju ljudi da treba da budu zdravi.

S druge strane je tragična vizija čovečanstva, po kojoj su našem načinu razmišljanja i delovanja inherentna određena ograničenja i potrebno je prihvatiti ovu činjenicu kao osnovu svakog pojedinačnog i kolektivnog delanja.⁴ U ovu kategoriju spadaju Karl Poper (falsifikacionizam i nepoverenje u intelektualne „odgovore“, u stvari prema svima uverenim da bilo šta sigurno znaju); Fridrih Hajek i Milton Fridman (sumnjičavost prema vladama); Adam Smit (namera pojedinca); Herbert Sajmon (ograničena racionalnost); Amos Tverski i Danijel Kaneman (heuristika i pristrasnosti); špekulant Džordž Soros i drugi. Najzanemareniji među njima je neshvaćeni filozof Čarls Sanders Pirs, rođen stotinu godina prerano (on je skovao termin naučna pogrešivost, nasuprot papskoj nepogrešivosti).⁵ Nema potrebe isticati da ideje iz ove knjige nesumnjivo spadaju u kategoriju tragične vizije: manjkavi smo i nema potrebe da se trudimo da ispravimo svoje mane. U toj meri smo u neskladu sa svojom okolinom i neopremljeni za bivstvovanje u njoj, da možemo delati samo ukoliko

zaobilazimo ove mane. Ubeđen sam u to. Od kako sam odrastao, gotovo ceo lični i profesionalni život u meni se vodila žestoka bitka između mog mozga (nezavaranog slučajnošću) i emocija (potpuno obmanutih slučajnošću) i postigao sam jedan jedini uspeh: pre mogu da zaobiđem emocije nego da ih racionalizujem. Verovatno i ne uzimamo u obzir mogućnost da se otarasimo sopstvene ljudskosti; trebaju nam lukavi trikovi, a ne bilo kakvo nadobudno moralisanje. Kao empirista (u stvari, skeptični empirista), prezirem ljude koji morališu o bilo čemu na svetu: još uvek se pitam zašto slepo veruju u neuspešne metode. U pridikovanju se pretpostavlja da naš kognitivni aparat, pre nego naša emocionalna mašinerija, poseduje znatnu kontrolu nad našim delovanjem. Videćemo kako moderna bihevioralna nauka pokazuje da je to potpuno netačno.

Kolega Bob Jeger (koji je prešao obrnut put od mene i od profesora filozofije postao berzanski trgovac) izlaže ovu dihotomiju na upečatljiviji način: ima ljudi koji misle da postoje jednostavni i laki odgovori i onih koji misle da je to pojednostavljivanje nemoguće bez ozbiljnog iskrivljenja realnosti (u njegovim očima heroj je Vitgenštajn, a zlikovac Dekart). Zaljubljen sam u ovu postavku dihotomije, pošto mislim da generator problema *varljive slučajnosti*, pogrešnog ubeđenja u determinizam, takođe karakteriše takva redukcija dimenzionalnosti stvari. Koliko god verovali u moto „Ne komplikuj, budalo“, prava opasnost je *simplifikacija*.

Ovaj autor mrzi knjige čije se razmatranje lako dá pretpostaviti samo na osnovu sadržaja (ne čita baš mnogo ljudi udžbenike iz zadovoljstva) – ali reklo bi se kako je u redu dati nagoveštaj onoga što sledi. Knjiga se sastoji iz tri dela. Prvi je preispitivanje Solonovog upozorenja – njegove izjave o retkim događajima postale su moj životni moto. U njemu razmatram vidljive i nevidljive istorije i neuhvatljivost retkih događaja (crnih labudova). Drugi deo predstavlja zbirku predrasuda o verovatnoći s kojima sam se susretao (i od kojih sam patio) tokom karijere u izučavanju slučajnosti – kao i onih koje i dalje uspevaju da me nasamare. Treći ilustruje moju ličnu vitešku borbu sa sopstvenom biologijom i njime se knjiga zaključuje, naima tu izlažem nekoliko pomagala: praktičnih (vosak u ušima) i filozofskih (stoicizam). U kulturi pre prosvetiteljstva i epohe racionalnosti znalo se za niz trikova za nošenje s ljudskom pogrešivošću i s prevrtljivošću sudbine. Stari mislioci nam još uvek mogu pomoći nekim svojim lukavstvima.

Prvi deo

SOLONOVO UPOZORENJE NAGIB, ASIMETRIJA, INDUKCIJA

Lidijski kralj Krez smatran je najbogatijim čovekom svog vremena. Do dana današnjeg u romanskim jezicima se izrazom „bogat kao Krez“ opisuje izuzetno imućna osoba. Priča kaže kako jednom kod Kreza dođe Solon, grčki zakonodavac poznat po dostojanstvu, uzdržanosti, visokim moralnim standardima, skromnosti, štedljivosti, mudrosti, inteligenciji i hrabrosti. Solona ni najmanje nije iznenadilo bogatstvo i raskoš koji su okruživali kralja i nije zbog toga iskazao divljenje domaćinu. Krezu je toliko pogodilo to što čuveni gost ne pokazuje ni tračak impresioniranosti pa je pokušao da mu izmami pohvale. Pitao ga je zna li srećnijeg čoveka od njega. Solon je naveo čoveka koji je živeo plemenito i poginuo u borbi. Pošto Krez nije odustajao, nastavio je da nabraja slične primere herojskih ali okončanih života, sve dok ga srditi Krez nije direktno pitao zar se on ne može smatrati najsrećnijim od svih ljudi. Solon je odgovorio: „...ljudski život je uvek podvrgnut svakojačkim promenama, i [mudrost nam] ne dopušta da se sadašnjim dobrima razmećemo i da se divimo sreći jednoga čoveka, jer se ona može s vremenom promeniti. Budućnost, naime, u koju svaki čovek ulazi tamna je i može imati različite boje; ali kome je bog dao sreću do kraja njegova života, samo toga smatramo srećnim“.*

* Citirano po: Plutarh, *Atinski državnici. Izbor iz uporednih životopisa*; Prosveta, Beograd 1950, u prevodu Miloša N. Đurića, str. 30. (*Prim. prev.*)

Ništa manje elokventna nije ni savremena izjava bejzbol trenera Jogija Bere. Bera kao da je preveo Solonovu izjavu sa čistog starogrčkog na ništa manje čist bruklinski engleski: „Nije gotovo dok se ne završi“ ili u nešto manje formalnom stilu: „Nije gotovo dok debela peva“.* Osim što se radi o kolokvijalnom jeziku, izjava Jogija Bere ima tu prednost što je realna, dok je susret Kreza i Solona jedna od onih istorijskih činjenica podložnih imaginaciji hroničara, jer je, hronološki gledano, nemoguće da su se ta dva čoveka našla na istom mestu.

Prvi deo tiče se mere u kojoj se situacija još, s vremenom, može promeniti. Jer lako nas mogu prevariti situacije u kojima najviše udela imaju aktivnosti boginje Fortune – Jupiterove prvorodene kćeri. Solon je bio dovoljno mudar da shvati kako ono što je došlo uz pomoć sreće isto tako može i otići (i to često brzo i neočekivano). Pozitivna strana medalje koja takođe zaslužuje da bude razmotrena (u stvari nas se još više tiče) jeste to da je ono što se desi uz malu pomoć sreće otpornije na slučajnost. Solon je naslutio i problem koji opседа nauku poslednja tri veka. Radi se o problemu indukcije. Ja ga u ovoj knjizi zovem *crni labud* ili *redak događaj*. Solon je čak shvatio još jedan problem s tim u vezi, pitanje *nagiba* – nije važno koliko često nešto uspeva ako je neuspeh isuviše skup da bismo ga mogli podneti.

Ali priča o Krezu ima još jedan zaokret. Pošto ga je strašni persijski kralj Kir porazio, zarobio ga je i osudio na smrt na lomači. Predanje kaže da je u odsudnom času zazvao Solona i uzviknuo (otprilike): „Solone, bio si u pravu“. Kir ga je zapitao otkud tako neobičan uzvik, pa mu je Krez ispričao o Solonovom upozorenju. To je na Kira ostavilo toliko upečatljiv utisak da je porazmislio o mogućim tokovima razvoja sopstvene sudbine pa je Krezu poštedeo život. Ljudi u to doba behu misaoni.

* Engleski kolokvijalizam *It ain't over until the fat lady sings* odnosi se na stereotipno debeljušne operске sopranistkinje koje pevaju dugačke deonice; konkretno, uglavnom na Valkiru Brunhildu, čija arija u završnom delu Vagnerovog *Prstena Nibelunga* traje skoro dvadeset minuta. Autorstvo nad ovom rečenicom se pripisuje raznim. (*Prim. prev.*)

AKO SI TAKO BOGAT, ZAŠTO NISI I TAKO PAMETAN?

Ilustracija dejstva slučajnosti na društvenu hijerarhiju i ljubomoru, kroz dva suprotno nastrojena karaktera. O skrivenom retkom događaju. Kako situacije u moderno doba mogu prilično brzo da se menjaju, izuzev, verovatno, u stomatologiji.

NERO TULIP

Pogođen gromom iz vedrog neba

Nero Tulip je izvesnog prolećnog dana otišao na Čikašku berzu – i od tada je postao opsednut berzom. Crveni porše kabriolet koji je leteo, višestruko premašujući dozvoljenu brzinu u gradu, odjednom se zaustavio ispred ulaza, dok su mu gume proizvodile zvuk nalik svinjokolji. Očito mahnit čovek od trideset i kusur godina, atletske građe, sav crven u licu, izašao je iz automobila i ustrčao uz stepenice kao da mu je tigar za petama. Ostavio je auto parkiran preko dva parking mesta, upaljenog motora, izazivajući salve besnog trubljenja. Nakon minuta koji se činio dugačak, niz stepenice je sišao mladić u žutoj jakni (osoblje je obučeno u žuto) koji je delovao kao da mu je dosadno, vidno neuznemiren saobraćajnim zastojem.

Odvezao je kola u podzemnu garažu – potpuno rutinski, kao da obavlja svakodnevni radni zadatak.

Tog dana je Nero Tulip doživeo, kako Francuzi kažu, *coup de foudre*, iznenadno intenzivno (i opsesivno) otkrovenje koje udara poput groma iz vedra neba. „Ovo je za mene!“, s entuzijazmom je povikao – nije odoleo da ne uporedi posao berzanskog trgovca s drugim zanimanjima kojima bi se mogao baviti. Akademsko zvanje prizivalo mu je sliku tihog kabineta na univerzitetu s neuljudnim sekretaricama; biznis – sliku tihe kancelarije pune usporenih i polusporenih mislilaca koji se izražavaju složenim rečenicama.

Privremeno duševno zdravlje

Za razliku od uobičajenih trenutaka otkrovenja, ono podstaknuto scenom u Čikagu nije ga napuštalo ni posle više od petnaest godina. Nero se kleo da u naše vreme ne postoji legalna profesija u kojoj bi ljudi u toj meri bili oslobođeni svake dosade kao u poslu na berzi. I mada nikad nije probao da se bavi gusarenjem na otvorenom moru, sasvim je ubeđen da bi čak i u pustolovinama pirata bilo više dosadnih trenutaka nego u zanimanju berzanskog trgovca.

Nero bi se najbolje mogao opisati kao osoba koja nasumično (i naglo) oscilira između vladanja i izražavanja crkvenog istoričara i napadne žestine čikaškog berzanskog radnika. Može da uloži stotine miliona dolara u neku transakciju ne trepnuvši okom i bez imalo kolebanja, a može da ga razdire dvoumljenje kad bira koje će od dva predjela naručiti i tada se predomišlja toliko puta da izludi i najstrpljivijeg kelnera.

Nero je na Kembridžu diplomirao na antičkoj književnosti i matematiци. Upisao se na doktorske studije iz oblasti statistike na Čikaškom univerzitetu, ispunio je sve predušlove potrebne za doktorat, uradio veći deo neophodnog istraživanja, a onda je odlučio da se prebaci na odeljenje za filozofiju. Tu promenu je nazvao „trenutkom privremenog duševnog zdravlja“ i time načisto prenerazio svog mentora koji ga je odgovarao od filozofije i predviđao da će se vratiti statistici. Završio je doktorski rad iz filozofije. Ali nije bio u stilu radova evropskih filozofa, predvođenih Deridom, koji su nerazumljivi svakom izvan njihovih redova – na primer, meni. Stil mu je bio potpuno suprotan; tema mu je bila metodologija statističkog zaključivanja i njena primena u društvenim naukama. U stvari, doktorski rad mu jeste bio kao da je doktorirao na matematičkoj statistici – osim što je bio malo misaoniji (i duplo duži).

Često se čuje da se od filozofije ne može najesti – ali Nero nije zato digao ruke od nje. On ju je napustio zato što nije zabavna. Prvo je počela da mu deluje uzaludno; prisetio se upozorenja svog mentora. A onda je odjednom počela da mu deluje kao posao. Pošto se umorio od pisanja radova o zakučastim pojedinostima svojih ranijih radova, digao je ruke od akademske rabote. Akademske debate su mu bile do suza dosadne, posebno kada se raspravljalo o sitnim detaljima (nevidljivim oku neiniciranih). Trebala mu je akcija. Međutim, problem je bio u tome što je naučni rad odabrao da bi izbegao ono što je doživljavao kao monotoniju i iscrpljivanje u rutinskim radnjama zaposlenog čoveka.

Nakon što je prisustvovao sceni gde berzanski trgovac juri kao da ga goni tigar, Nero je našao početnički posao na Čikaškoj berzi, velikoj berzi gde berzanski trgovci obavljaju transakcije uz dreku i frenetičnu gestikulaciju. Radio je za prestižnog (ali ekscentričnog) lokalnog trgovca, koji ga je obučavao da radi u čikaškom stilu, dok mu je Nero zauzvrat rešavao matematičke jednačine. Pokazalo se da ta energija u vazduhu motiviše Nera. Brzo je dogurao do ranga samostalnog berzanskog trgovca. A kada se umorio od stajanja u gomili i naprezanja glasnih žica, odlučio je da potraži posao na „spratu iznad“, to jest, da radi kao berzanski trgovac za radnim stolom. Preselio se u Njujork i zaposlio u jednoj investicionoj kompaniji.

Nero se specijalizovao za kvantitativne finansijske proizvode, brzo se u tome proslavio i postao poznat i tražen. Mnoge investicione kompanije iz Njujorka i Londona nudile su mu ogromne fiksne bonuse. Nekoliko godina je putovao na relaciji Njujork–London, idući na važne sastanke, obučen u skupa odela. Ali uskoro je otišao u „ilegalu“; naglo se vratio u anonimnost – uloga zvezde sa Vol Strita nije sasvim odgovarala njegovom temperamentu. Da biste ostali tražen berzanski trgovac, treba da imate velike ambicije i valja da ste gladni moći – Neru je bilo drago što je lišen svega toga. On je u tome tražio samo zabavu, a njegova predstava o zabavi ne obuhvata administrativne i menadžerske poslove. Osetljiv je na dosadu konferencijskih sala i nije u stanju da razgovara s poslovnim ljudima, naročito izbegava onu prosečnu felu, izlivenu u jednom kalupu. Nero je alergičan na rečnik iz oblasti biznisa, ne samo zbog estetskih kriterijuma. Izrazima kakvi su „plan akcije“, „krajnji rezultat“, „kako odavde stići donde“, „mi dajemo rešenja našim klijentima“, „naša misija“ i sličnim ofucanim frazama nedostaju i preciznost i životnost koju on ceni u izražavanju. Nije znao da li to ljudi ispunjavaju tišinu ispraznim rečenicama ili takvi sastanci zaista nešto vrede, ali svakako nije želeo da bude deo toga. Odista, u svoj bogati društveni život gotovo uopšte nije uvodio

ljude iz sveta biznisa. Ali, za razliku od mene (koji mogu da budem vrlo otrovan kada me neko iritira nimalo otmenom pompeznošću), Nero se u takvim situacijama držao uzdržano i povučeno.

I tako se prebacio u sferu takozvanog vlasničkog trejdinga. Berzanski trgovci su tu nezavisni entiteti sa internim fondovima i sopstvenom alokacijom kapitala. Mogu sami da vode posao kako im je volja, naravno, uz uslov da rezultati zadovoljavaju direktore. Naziv vlasnički potiče od toga što trguju kapitalom čiji je vlasnik sama kompanija, a na kraju godine dobijaju između 7% i 12% njenog profita. Vlasnički trejding ima sve prednosti samozaposlenja i nijednu manu brojnih prozaičnih detalja kojima se morate baviti kada vodite sopstveni posao. Možete raditi koliko god sati hoćete, putovati kad vam se čefne i baviti se svakovrsnim privatnim zanimacijama. Pravi raj za intelektualca poput Nera koji ne voli da radi rukama i ceni meditaciju bez plana i programa. To je radio poslednjih deset godina, za dve firme.

Modus operandi

Nekoliko reči o Nerovim metodima. Kao berzanski trgovac, konzervativan je koliko god se u tom poslu može biti. Imao je i dobrih i ne tako dobrih godina – ali maltene nijednu zaista lošu. Svih tih godina polagano je sticao solidnu ušteđevinu, zahvaljujući prihodima koji su se kretali između 300.000 i (na vrhuncu) dva i po miliona dolara. U proseku je svake godine, nakon odbitka poreza, uspevao da ušpara po 500.000 dolara (od prihoda koji je prosečno iznosio oko milion dolara); to je išlo pravo na štedni račun. Godina 1993. mu je bila loša i više nije smatrao kako je dobrodošao u kompaniji za koju je radio. Drugi trgovci su poslovali mnogo bolje te su njemu drastično smanjili kapital koji je imao na raspolaganju i on se osetio još nepoželjnijim. Zato je našao identičan posao, bukvalno sve do jednako opremljenog radnog prostora, ali u drugoj firmi koja je bila više prijateljski nastrojena prema njemu. U jesen 1994, tokom kraha tržišta obveznica na svetskom nivou, izazvanog time što su Federalne rezerve Sjedinjenih Država nasumično zavrtele slavinu, ti berzanski trgovci koji su se takmičili s njime u uspešnosti svi su do jednoga propali. Niko od njih više nije u igri i rade najrazličitije poslove. Ovo je posao s visokom stopom mortaliteta.

Zašto Nero nije imućniji? Zbog svog stila poslovanja – ili možda zbog svoje ličnosti. Ima izrazito veliku odbojnost prema riziku. Nije mu toliko cilj da uveća profit, već pre svega hoće da izbegne zapadanje u situaciju da ostane bez takve zabave kao što je trgovanje na berzi. Kraha bi značio

povratak monotoniji univerzitetskog ili netrejderskog života. Svaki put kada uleti u nešto veći rizik, seti se tihog hodnika univerziteta, beskrajinih prepodneva provedenih za stolom u recenziji radova, pokušaja da održi budnost lošom kafom. Ne, ne želi da bude primoran da obitava u svečanoj univerzitetskoj biblioteci gde se smrtno dosađuje. „Ja pucam na dugovečnost“, ima običaj da kaže.

Nero je video *krah* mnogih trgovaca na berzi i ne želi da se nađe u toj situaciji. *Krah* u ovom smislu ima vrlo određeno značenje; nije to samo izgubiti novac, nego je to izgubiti više novca no što bi iko mogao očekivati, toliko da budete potpuno izbačeni iz posla (ekvivalentno situaciji kada doktor ili advokat izgube licencu za rad). Nero brzo napušta posao ako gubitak dostigne unapred određeni prag. Nikada ne prodaje „gole opcije“ (opcije bez pokrića, *prim. prev.*) jer bi ga ta strategija izložila riziku od velikih gubitaka. Nikada ne dovodi sebe u situaciju da može izgubiti, recimo, milion dolara – ma kolika bila verovatnoća da se to desi. Taj iznos je uvek varirao, zavisno od profita ostvarenog tokom godine. Zbog silne odbojnosti prema riziku ne može da zarađuje koliko drugi trgovci na Vol Stritu, često znani pod nadimkom Gospodari Svemira. Firme za koje je radio generalno više novca stavljaju na raspolaganje berzanskim trgovcima drugačijeg stila – takav je Džon koga ćemo uskoro upoznati.

Nero, u skladu s njegovim temperamentom, ne smeta kad gubi sitne iznose. „Volim male gubitke“, kaže on, „samo mi je potrebno da mi dobici budu veliki“. Ni pod kojim uslovima ne želi da bude izložen onim retkim događajima koji brišu njegove kolege pred sobom, kakvi su masovne panike i iznenadni kraho. Upravo obratno, on želi da na njima profitira. Kada ga ljudi pitaju zašto ne posluje kao većina berzanskih trgovaca, kao iz topa odgovara da je njega obučavao „najveći kukavica od svih njih“, čikaški berzanski trgovac Stevo kod koga je ispekao zanat. Ovo nije istina; pravi razlog je njegova obučenost na polju verovatnoće i urođeni mu skepticizam.

Nero nije tako bogat kao ostali u njegovoj poziciji iz još jednog razloga. Njegov skepticizam mu ne dozvoljava da, mimo državnih obveznica, investira i paru sopstvenog novca. Zato nije iskoristio prilike s velikog bikovskog tržišta.* Objašnjava kako se moglo ispostaviti da se u stvari radi o

* Bikovsko tržište (*Bull Market*) uobičajen je naziv za tržišta s tendencijom porasta cena, gde preovlađuju špekulacije zasnovane na očekivanju rasta cena: investitori kupuju finansijske instrumente očekujući rast njihove cene u budućnosti, a saglasna akcija investitora zaista i dovodi do rasta cena. Kretanje označeno kao ponašanje medveda ili medvede tržište (*Bear Market*) rezultat je očekivanja investitora da će cene finansijskih instrumenata padati. Oni prodaju da bi kupili po nižoj ceni. (*Prim. prev.*)

medvedem tržištu, tj. zamci. Nero iz dubine duše sumnja da je berza akcija svojevrсна investiciona prevara i stoga ne želi da poseduje akcije. Od ljudi u svojoj okolini, koji su se obogatili na berzi akcija, razlikuje se po tome što je imao obilje keša u optičaju, ali njegova aktiva nije se naduvala poput balona, kao kod ostalih (vrednost njegovih državnih obveznica se jedva i promenila). Za sebe kaže kako je sušta suprotnost onim tehnološkim kompanijama koje se pojave niotkuda i brzo izrastu, u kojima je protok keša uglavnom negativan, ali koje narod obožava. To omogućava vlasnicima da se obogate zahvaljujući vrednosti akcija, ali su stoga i zavisni od nasumičnog izbora tržišnih pobednika. Razlika između njega i njegovih kolega investitorske fele leži u tome što on nije zavisio od bikovskog tržišta i, u skladu s tim, nije morao da brine ni zbog medvedeg tržišta. Njegova neto imovina nije funkcija investiranja njegove uštedevine – on ne želi da zavisi od investicija već od zarađivanja keša, i na taj način se bogati. Svoju uštedevinu ne izlaže ni najmanjem riziku i ulaže najsigurnije moguće. Državne obveznice su sigurne; njih izdaje vlada Sjedinjenih Država, a vlade ne bankrotiraju tako lako kad već mogu slobodno da štampaju sopstvenu valutu da bi platile dugovanja.

Nedostatak radne etike

Danas, u svojoj trideset devetoj godini, nakon četrnaest godina u ovom poslu, Nero se može smatrati prilično dobrostojećim. Njegov lični portfelj sadrži nekoliko miliona dolara u državnim obveznicama sa srednjim rokom dospeća, što je sasvim dovoljno da uopšte ne mora brinuti o budućnosti. Njemu se u vlasničkom trejdingu najviše dopada to što je za obavljanje tog posla potrebno potrošiti znatno manje vremena nego u drugim visoko plaćenim zanimanjima; drugim rečima, savršeno je kompatibilan s time što nema radnu etiku tipičnu za srednju klasu. Berzansko poslovanje primorava osobu da vredno misli; oni koji samo vredno rade gube žižu i intelektualnu energiju, i još se na kraju utope u nasumičnosti. Radna etika, veruje Nero, nagoni ljude da se usredsrede na šum umesto na signal (razlika koju smo utvrdili u tabeli P.1).

Zbog tolikog slobodnog vremena na raspolaganju, mogao je da se bavi celim spektrom ličnih interesovanja. Pošto Nero prosto guta knjige i provodi dosta vremena u teretani i muzejima, ne može ni da ima raspored jednog advokata ili lekara. Našao je vremena i da se vrati na Odeljenje za statistiku gde je započeo doktorske studije i završi rad iz statistike, ovog puta u prirodnim naukama, doradivši započetu tezu mnogo konciznijim

rečnikom. Nero sada i predaje: jednom godišnje drži polusestrialni seminar pod nazivom *Istorija probabilističke misli* na Odeljenju za matematiku Njujorškog univerziteta. Ta izuzetno originalna predavanja privlače odlične postdiplomce. Uštedeo je dovoljno da može živeti istim stilom i u budućnosti i razmišlja o tome da se možda povuče u penziju i piše popularne naučno-književne eseje o temama koje se uglavnom vrte oko *verovatnoće* i *indeterminizma* – ali to samo u slučaju da neki budući događaj dovede do kraha tržišta. Nero smatra da postoji vrlo velika verovatnoća da će vam vredan rad uz svest o rizicima i disciplina omogućiti udoban život. Sve osim toga je čista slučajnost koja se desi uz preuzimanje ogromnih rizika (bez svesti o njima) ili uz izvanrednu sreću. Osrednji uspeh može se objasniti veštinom i radom, ogroman uspeh je rezultat sreće.

Uvek postoje tajne

Moguće da je Nerovoj probabilističkoj introspekciji doprineo kakav dramatičan događaj koji je lično preživio – i zadržao ga za sebe. Pronicljivi posmatrač bi možda primetio kod Nera izvesnu dozu sumnjivog poleta, izvesne neprirodne energije. Jer njegov život nije tako kristalno proziran kako se čini. Nero čuva tajnu, o kojoj će biti reči nešto kasnije.

DŽON I BERZANSKO POSLOVANJE S VISOKIM PRINOSIMA

Vlasnik kuće preko puta Nerove skoro celu deceniju 90-ih bio je Džon i, da naglasimo, njegova kuća beše mnogo veća od Nerove. Džonov posao su bile investicije s visokim prihodima, ali stil rada mu se razlikovao od Nerovog. Već u kratkom profesionalnom razgovoru s njim otkrili biste intelektualnu dubinu i oštrinu uma instruktora aerobika (mada nije i takve spoljašnjosti). I slepac bi primetio da Džon zarađuje izrazito bolje od Nera (ili makar ima potrebu da to tako prikaže). Na prilazu kući stajala su parkirana dva vrhunska nemačka automobila (njegov i njen), odmah do dva kabrioleta (jedan je bio ferari, kolekcionarski primerak), dok je Nero poslednjih deset godina vozio isti folksvagen kabriolet – i još uvek ga vozi.

Džonova i Nerova supruga su bile bliske, taman kao što su poznanice s fitnesa, ali Nerovoj supruzi je bilo krajnje neprijatno u društvu Džonove supruge. Smatrala je da se dotična iz sve snage stara da je impresionira i još se uz to ponaša prema njoj kao prema nižoj od sebe. Dok je Nero već bio oguglao na prizor friško obogaćenih berzanskih trgovaca (koji se isuviše trude da postanu i prefinjeni pa naprasno krenu da prave

zbirku vina i odjednom su ljubitelji opere), njegova žena se retko susretala s frustriranim novobogatašima – onim tipom ljudi koji su u nekim životnim trenucima osetili siromaštvo i sad žele da mu se osvete razmetanjem svime što poseduju. Jedina mračna strana te profesije, Nero često kaže, jeste to što gledate potpuno nepripremljene ljude koji se odjednom kupaju u novcu i ekspresno uče kako su Vivaldijeva *Četiri godišnja doba* „uglađena“ muzika. Džonu i njegovoj ženi uopšte nije bilo neprijatno zbog činjenice da kupuju *People*, ali na policama kod kuće je imala izabrana dela pokojnih američkih pisaca, nikada otvorena). Ona je neprestano raspredala o egzotičnim lokacijama neizgovorivih naziva gde će na odmoru puniti baterije, ne znajući apsolutno ništa o tim mestima – našla bi se na teškim mukama da mora odgovoriti na pitanje kom kontinentu pripadaju Sejšelska ostrva. Nerova supruga je ipak ljudsko biće i premda je uporno govorila samoj sebi da se nipošto ne bi menjala sa Džonovom suprugom, osećala se kao svojevrsna gubitnica u životu. Nekako su reči i razumno rezonovanje postajali nedelotvorni kraj džinovskog dijamanta, ogromne kuće i cele zbirke sportskih automobila.

Preplaćeni gedža

I Nero je gajio ambivalentna osećanja prema susedima. Prilično je prezirao Džona, kao predstavnika gotovo svega što on nije i ne želi da bude, ali počinjao je da oseća i težinu društvenog pritiska. Pride, i on bi voleo da ima ponešto od onoga što ide uz tako izuzetno bogatstvo. Intelktualni prezir nema kontrolu nad ljubomorom. Ta kuća preko puta nije prestajala da raste, dograđivali su je deo po deo – i Neru je bilo sve neugodnije. Mada je i lično i intelektualno postigao uspeh o kakvom ni sanjao nije, počeo je da misli kako mora da je propustio neku šansu u životu. Dok se tipovi poput Džona uzdižu na hijerarhijskoj lestvici Vol Strita, to znači da njega ne smatraju više istaknutim berzanskim trgovcem – i mada se jeste navikao da zbog toga ne brine, Džonova kuća i automobili su ga sve više izjedali. Sve bi bilo u redu da preko puta nije bilo te glupe kućerine koja mu je svako jutro govorila koliko je po tim površnim standardima inferioran. Je li to na delu bila genetička superiornost, da li je zato Džonova velika kuća pravila od Nera beta mužjaka? Što je još gore, Džon je bio pet godina mlađi od njega i, uprkos kraćoj karijeri, zarađivao je desetostruko više.

Kad god se sretnu, Nero je nedvosmisleno uočavao kako Džon pokušava da iskaže svoju superiornost – jedva приметnim, ali zato ništa manje delotvornim snishodljivim gestovima. Ponekad ga je Džon potpuno

ignorisao. Da je Džon bio daleko i da Nero o njemu samo čita u novinama, bila bi drugačija situacija. Ali Džon od krvi i mesa bio je tu, u komšiluku. Nero je pogrešio što se uopšte upustio u razgovor s njim, jer je odmah krenulo to nadmetanje. Pokušavao je da se uteši prisećajući se kako se Svan, lik iz Prustovog romana *U traganju za iščezlim vremenom*, prefinjeni trgovac umetninama s mnogo slobodnog vremena, koji je među prisne prijatelje ubraja princa od Velsa, ponašao kao da se mora dokazivati pred ljudima srednje klase. Bilo mu je mnogo lakše da se uklopi s aristokratskom i uglednom porodicom Germant, nego sa Verderinovima koji su se tek uspinjali na socijalnoj lestvici, bez sumnje zato što je među Germantovima bio mnogo samopouzdaniji. Slično tome, i Nero se može pohvaliti druženjem s uglednim i istaknutim ljudima. Redovno odlazi u duge meditativne šetnje Parizom i Venecijom s jednim eruditom i dobitnikom Nobelove nagrade (dotični više ništa ne mora dokazivati), koji aktivno iskazuje želju da s njim razgovara. Jedan veoma poznat milijarder redovno ga zove i traži njegovo mišljenje o vrednosti nekih finansijskih derivata. Ali on ipak opsesivno pokušava da pridobije poštovanje nekog preplaćenog gedže s jeftinim akcentom iz Nju Džersija. (Da sam ja na Nerovom mestu, govorom tela bih pokazao Džonu koliko ga prezirem, ali, opet, Nero je fina osoba.)

Očito, Džon nije bio ni tako dobro obrazovan, ni dobro vaspitan, ni fizički spreman, niti su ga smatrali tako inteligentnim kao Nera – ali to čak nije bilo sve; ni po uličnoj snalažljivosti nije bio dorastao Neru! Nero je na Čikaškoj berzi upoznao ljude koji su posedovali istinsku uličnu snalažljivost i brzinu mišljenja, što pak nije uspeo da primeti kod Džona. Bio je ubeđen da je Džon samouvereni praznoglavec. Ali ponekad naprosto nije mogao da obuzda ljubomoru – i pitao se da li je takvo mišljenje zaista objektivna procena Džona ili potiče od njegovog osećanja manje vrednosti. Možda Nero u stvari nije dobar u svom poslu. Možda bi, da se više trudio ili tražio prave prilike, umesto da razmišlja, piše članke i čita složene radove, i on imao investicije s visokim prihodima te bi briljirao u društvu praznoglavaca kakav je Džon.

Zato je Nero krenuo da istražuje pravila koja vrede u društvenoj hijerarhiji kako bi pokušao da ublaži sopstvenu ljubomoru. Psiholozi su pokazali da bi većina ljudi radije zarađivala 70.000 dolara ukoliko ljudi koji ih okružuju zarađuju 60.000 dolara, nego 80.000 dolara a da ljudi oko njih zarađuju 90.000 dolara. Ekonomija, šmekonomija, ma sve je to do hijerarhije, mislio je on. Ali nijedna od tih analiza nije ga sprečila da svoj položaj, umesto u široj perspektivi, sagledava kroz

poređenje apsolutnih iznosa.¹ Što se njegovog odnosa s Džonom tiče, Nero je pretpostavljao kako bi, bez obzira na sve obrazovanje i iskustvo, i on bio jedan od onih koji bi radije zarađivali manje, uz uslov da drugi zarađuju još manje.

Nero je smatrao da postoji barem neki nagoveštaj u prilog mišljenju da je Džon samo imao sreće – drugim rečima, da se ipak ne mora seliti ne bi li pobegao od novonačinjene susedove palate. Postojala je nada da će Džon ipak propasti. Činilo se da Džon nije čak ni svestan sopstvene izloženosti ogromnom skrivenom riziku, riziku od kraha, riziku koji nije mogao da vidi zbog svog prekratkog iskustva na tržištu (ali i zato što mu je falilo misaonosti da uči iz istorije). Kako bi inače Džon, tako neotesanog uma, mogao zarađivati toliko novca? To trgovanje smećem od obveznica počiva na izvesnom poznavanju šansi, izračunavanju verovatnoće retkih (ili slučajnih) događaja. Šta takve budale znaju o izgledima? Ti berzanski trgovci koriste „kvantitativne alatke“ da bi došli do verovatnoće – a Nero se s tim metodima ne slaže. To visokoprinosno tržište upravo je poput dremanja na šinama. Jednog dana vas pregazi iznenadni voz. Dugo vremena vi iz meseca u mesec zarađujete, a onda za nekoliko sati izgubite višestruko više nego što ste sve skupa zaradili. Nero je to već video na primerima trgovaca opcijama 1987, 1989, 1992. i 1998. Samo ih jednog dana rmpalije iz obezbeđenja odvedu s berzanskog podijuma i niko ih više nikada ne vidi. Velika kuća je uzeta na kredit i Džon bi mogao zauvek postati prodavac luksuznih automobila negde u Nju Džersiju, te bi nudio kola novim novobogatašima koji bi se, bez sumnje, osećali sasvim prijatno u njegovom društvu. Nero ne može da doživi krah. Njegovo manje predimenzionirano gnezdo i njegova biblioteka sa četiri hiljade knjiga zaista pripadaju samo njemu. Nikakav događaj na tržištu ne može mu to oduzeti. Apsolutno svi njegovi gubici su ograničeni. Njegovo profesionalno dostojanstvo neće nikada, nikada, biti poljuljano.

Što se Džona tiče, on je Nera smatrao gubitnikom, i to snobovskim i preobrazovanim gubitnikom. Nerove poslovne investicije odlikovao je kasniji rok dospeća na naplatu i Džon je verovao da mu Nero nije ni do kolena. „Taj vlasnički trejding odumire“, imao je običaj da kaže. „Misle da su pametniji od svih drugih, ali oni su *passe*.“

VRUĆE LETO

Konačno, septembra 1998. pokazalo se da je Nero u pravu. Jednog jutra dok je išao na posao ugledao je Džona kako u prednjem dvorištu puši

cigaretu – sasvim neuobičajen prizor. Ne nosi odelo. Deluje skromno. Ni traga od one razmetljivosti. Nero je istog časa znao da je Džon otpušten. Nije znao je da je takođe izgubio skoro svu svoju imovinu. Više detalja o tome videćemo u poglavlju 5.

Nero se zastideo svog likovanja, zadovoljstva koje ljudi osećaju zbog nesreće svojih takmaca. Ali nije mogao da ga potisne. Osim što to nije viteški, kažu i da donosi nesreću (Nero je blago sujeveran). Ali u ovom slučaju, Nerova radost nije proizlazila iz činjenice da se Džon vratio tamo gde mu je mesto, koliko iz činjenice da su njegovi sopstveni metodi, uverenja i poslovno iskustvo odjednom postali verodostojniji. Neru bi, zahvaljujući njegovom poslovnom kredibilitetu, uvek poverili novac upravo zato što mu se nikada ne bi moglo desiti ono što se dogodilo Džonu. Takvi događaji njemu čak donose profit. Njegovo ushićenje delimično je poticalo i od činjenice da se ponosio time što se tako dugo držao svoje strategije, uprkos pritiscima da bude alfa mužjak. Kao i otud što više neće preispitivati svoj stil poslovanja samo zato što se drugi bogate zahvaljujući nerazumevanju strukture slučajnosti i cikličnosti tržišta.

Serotonin i slučajnost

Možemo li da sudimo o uspehu ljudi po golom učinku i ličnom bogatstvu? Samo ponekad. Videćemo kako, u bilo kom trenutku, dobar deo poslovnih ljudi sa do tada odličnim rezultatima prođe kao da nisu ništa više do nasumično pobacanih strelica pikada. Još je zanimljivije šta se tada dešava s onima najmanje vičnim a najbogatijima. Oni se ne obezbede za slučaj da sreća prestane da im donosi uspeh.

Srećkovićima ni na kraj pameti ne pada da su srećkovići – po definiciji, oni ne znaju da spadaju u tu kategoriju. Ponašaće se kao da su taj novac zaslužili. Serija uspeha će ih napumpati takvom količinom serotonina² (ili nekom sličnom supstancom) da će i sebe same uveriti kako su sposobni da nadmudre tržište (naš hormonalni sistem ne zna da li je postignuti uspeh rezultat slučajnosti). To se može videti i po njihovom držanju; berzanski trgovac koji ostvaruje profit hoda upravno i drži se kao dominantna osoba – i obično priča više od svog kolege gubitnika. Naučnici ukazuju da neurotransmiter serotonin, kako izgleda, upravlja dobrim delom ljudskog ponašanja. Taj hormon šalje pozitivnu povratnu informaciju, ali budući da je rezultat spoljnog uticaja čiste nasumičnosti, to kretanje može preći i u svoju suprotnost, postajući opaki začarani krug. Dokazano je da se majmuni koji dobiju injekciju serotonina

uzdižu u hijerarhiji čopora, što zauzvrat uzrokuje dodatni porast nivoa serotonina u njihovoj krvi – sve dok se krug sreće ne preokrene u začarani krug (u kome neuspeh uzrokuje pad u hijerarhiji, a on ponašanje koje dodatno doprinosi daljem sunovratu). Slično tome, uspeh (bio zaslužen ili postignut posredovanjem boginje Fortune) izaziva porast serotonina kod uspešne osobe, što samo po sebi utiče na porast takozvanih *liderskih sposobnosti* te osobe. I kolo sreće se pokreće. Izvesne neosetne promene u ponašanju, poput sposobnosti osobe da se izražava mirno, dostojanstveno i samopouzđano, čine da deluje verodostojno – kao da je zaista zaslužila toliki novac. Slučajnost se i ne razmatra kao mogući faktor uspeha, sve dok ponovo ne pokaže svoju moć i zada udarac koji će pokrenuti spiralu sunovrata.

Reč-dve o pokazivanju emocija. Gotovo niko ne može da sakrije osećanja. Bihevioralni naučnici veruju kako se među glavnim razlozima za to što neko postaje vođa ne nalaze njegove veštine koje čini se poseduje, već pre izuzetno površan utisak koji ostavlja na druge kroz jedva primetne fizičke signale – na primer, kroz ono što danas zovemo harizma. Biološka osnova ovog fenomena se danas uveliko izučava u okviru „socijalnih emocija“.³ A neki istoričari istovremeno „objašnjavaju“ da je uspeh rezultat dobre taktike, pravog obrazovanja ili drugog naknadno učitanog teoretskog razloga. Povrh toga, reklo bi se da postoje i zanimljivi dokazi o vezi između liderstva i jedne forme psihopatologije (sociopatije⁴) koja podstiče odlučne, samopouzđane i bezosećajne osobe da okupljaju sledbenike.⁵

Često me u društvu ljudi loših manira upitaju je li mi dan na poslu bio uspešan. Kada je u takvim situacijama prisutan i moj otac, obično ih ućutka rečima: „Nikada ne pitajte čoveka da li je iz Sparte. Ukoliko jeste, sam će vam reći tako važnu informaciju – a ako nije, možda ćete mu povrediti osećanja“. Isto tako, nikada ne pitajte berzanskog trgovca da li mu dobro ide; to se lako vidi po gestikulaciji i hodu. Ljudi iz profesije lako mogu prepoznati da li berzanski trgovac zarađuje ili gubi novac; nadređeni trgovac na berzi će brzo prepoznati zaposlenog koji ostvaruje loše rezultate. Lice retko nešto otkriva, pošto ljudi obično svesno kontrolišu izraz lica. Ali stil hoda, način na koji drže telefon, oklevanje u ponašanju, nepogrešivo otkrivaju kako im ide. Onog jutra kada je Džon otpušten, sigurno mu je drastično opao nivo serotonina – ili već neke druge supstance koju će istraživači možda otkriti za deset godina. Jedan čikaški taksista mi je ispričao kako tačno može prepoznati da li poslovnim ljudima koje pokupi u blizini Čikaške trgovačke komore ide dobro.

„Skroz se naduvaju“, kaže on. Smatrao sam zanimljivom (i tajanstvenom) činjenicu da on to tako brzo detektuje. Kasnije sam dobio objašnjenje od evolucionih psihologa koji tvrde da takve fizičke manifestacije nečijeg uspeha u životu, baš kao dominantno ponašanje životinje, služe kao signali: čine pobednike upadljivijima, što je efikasan način da budu primećeni pri izboru partnera za parenje.

VAŠ ZUBAR JE BOGAT, VEOMA BOGAT

Zaključićemo ovo poglavlje načinjanjem teme o otpornosti na slučajnost koja sledi. Setimo se da Nera po standardima njegovog vremena jesu smatrali uspešnim, ali ne i veoma bogatim. Međutim, po čudnim kriterijumima o kojima ćemo u sledećem poglavlju, on je *u proseku života* koje je mogao voditi ekstremno bogat – u svojoj karijeri berzanskog trgovca ulazio je u tako malo rizika da mu se nije moglo desiti mnogo katastrofa. Činjenica da nije iskusio Džonov uspeh, razlog je što nije doživeo ni njegov sunovrat. Dakle, po ovom neuobičajenom (i probabilističkom) metodu procene bogatstva, on je bogat čovek. Setimo se da se Nero obezbeđuje od retkih događaja. I kad bi morao nekoliko miliona puta da iznova gradi karijeru, vrlo malo poteza bi mu pokvarila loša sreća – ali, zbog njegovog konzervativizma, vrlo malo bi obeležila i ekstremno dobra sreća. To jest, njegov stabilni život bio bi sličan životu urednog časovničara. Naravno, govorimo samo o njegovom poslovnom životu, ne o (ponekad nestalnom) privatnom životu.

Treba reći još i da je u tom smislu zubar znatno bogatiji od rok zvezde koju vozaju u ružičastom rols-rojsu, špekulanta koji na licitaciji nudi ogromne svote za slike impresionista ili preduzetnika koji skuplja privatne avione. Jer jedno zanimanje se ne može procenjivati a da se ne uzme u obzir i prosek ljudi koji se njime bave, a ne samo uzorak onih koji su u njemu uspeli. Kasnije ćemo ovo pitanje razmotriti iz ugla zablude o uspehu, ali ovde, u prvom delu, sagledaćemo ga iz ugla otpornosti na slučajnost.

Uzmimo za primer dva suseda: Anonimusa A, domara koji je dobio na lutriji i preselio se u bogataški kraj, i Anonimusa B, njegovog prvog suseda koji živi skromnije i osam sati dnevno poslednjih trideset pet godina popravlja zube. Očito bi se za Anonimusa B moglo reći kako bi on, s obzirom na monotonu karijeru, sve i da nekoliko hiljada puta proživi svoj vek od završetka stomatologije nadalje, imao prilično uzak spektar mogućih ishoda (pod uslovom da je valjano osiguran). U najboljem slučaju bi

bušio zube bogatih stanovnika njujorške Park avenije, dok bi u najgorem bušio zube u nekom od onih polunapuštenih gradova punih kamp prikolica u Ketskilsu. Pride bi, ako pretpostavimo da je završio vrlo prestižan stomatološki fakultet, spektar ishoda bio još uži. Što se tiče Anonimusa A, kad bi on morao da proživi život još milion puta, gotovo svi ishodi bi podrazumevali domarske poslove (i trošenje beskrajne količine novca na nedobitne tikete za lutriju), a samo jedan od milion mogućih ishoda je pobjeda na lutriji Nju Džersija.

Ideja da se u obzir uzmu i vidljivi i nevidljivi mogući ishodi zvuči suludo. Za većinu ljudi, verovatnoća se tiče onoga što bi se moglo desiti u budućnosti, ne odnosi se na događaje koji su se već desili; verovatnoća događaja koji se već zbio iznosi 100%, tj. izvestan je. Diskutovao sam o tome s mnogima koji mi upućuju otrcane optužbe da brkam mit s realnošću. Mitovi, posebno oni dobro odstajali, kao što smo videli u slučaju Solonovog upozorenja, mogu biti mnogo moćniji (i poučniji) od puke realnosti.